

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Навчальний посібник
для студентів денної та заочної форм навчання
педагогічних закладів вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта

Упорядник Н. О. Янко

**Чернігів
2021**

УДК 373.3.016:003-028.31(072)

М54

Рецензенти:

Петрук О. М. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу початкової освіти ім. О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України;

Любченко В. В. – учитель вищої категорії ліцею №15 м. Чернігова.

Упорядник:

Янко Н. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мов і методики їх викладання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

М 54 **Методика навчання каліграфічного письма в початковій школі** : навчальний посібник для студентів денної та заочної форм навчання педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта / упорядник Н. О. Янко. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2021. 92 с.

У навчальному посібнику розглянуто основні умови, методи й прийоми навчання каліграфічного письма учнів початкової школи; подано зразки і технічні характеристики форми рукописних літер українського алфавіту й арабських цифр відповідно до «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань», затверджених рішенням колегії МОН України від 18.07.03 № 8/2-19, та пояснення (алгоритми) написання основних і додаткових елементів великих і малих рукописних букв, арабських цифр, розділових і арифметичних знаків.

Для студентів педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, учителів початкової школи, методистів.

УДК 373.3.016:003-028.31(072)

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(протокол № 2 від 22 жовтня 2020 року).*

© Янко Н. О., 2021

ПЕРЕДМОВА

У низці професійно необхідних компетентностей, що формуються в студентів педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, важливими є графічна і методична компетентність.

У процесі формування графічної компетентності в майбутніх учителів початкової школи передбачається засвоєння знань і набуття вмінь і навичок:

- дотримуватися правильної постави під час письма в зошиті;
- правильно тримати олівець і ручку, розташовувати зошит на парті (столі);

- розрізняти різні види графічної сітки зошитів, засвоїти назви ліній зошита з графічною сіткою № 1;

- зображувати арабські цифри та всі літери українського алфавіту відповідно до «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань», затверджених рішенням колегії МОН України від 18.07.03 № 8/2-19;

- правильно зображувати арифметичні й розділові знаки;
- засвоїти назви елементів малих і великих літер;
- знати послідовність написання кожної цифри і букви;
- правильно поєднувати літери в словах;
- уміти писати букви в повітрі та під рахунок;
- уміти писати крейдою на дошці з одночасним методичним коментуванням.

Крім того, необхідно, щоб майбутні фахівці початкової школи оволоділи теоретичними засадами методики навчання письма, знали психофізіологічні особливості розвитку учнів початкової школи, уміли добирати ефективні методи та прийоми роботи з формування навичок правильного, розбірливого й охайного письма школярів на уроках навчання грамоти, української мови і математики.

На наш погляд, засвоєння студентами запропонованого в посібнику матеріалу сприятиме опануванню ними основ методики навчання каліграфічного письма учнів початкової школи, удосконаленню власного почерку.

Навчальний посібник містить назви та зразки основних і додаткових елементів рукописних літер, пояснення (алгоритми) написання їх; зразки й особливості написання під рахунок усіх малих і великих букв українського алфавіту; зразки та пояснення написання арабських цифр, розділових і арифметичних знаків. Основні технічні характеристики форми рукописних великих і малих літер українського алфавіту, арабських цифр подано відповідно до «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань», затверджених рішенням колегії МОН України від 18.07.03 № 8/2-19. Крім того, у посібнику розглянуто гігієнічні умови, основні методи й прийоми навчання письма учнів початкової школи.

Навчальний посібник призначений для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 013 Початкова освіта педагогічних закладів вищої освіти різних видів акредитації, учителів початкової школи, методистів.

ГІГІЄНІЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА

Формування графічних навичок потребує ознайомлення учнів початкової школи і дотримання ними гігієнічних умов письма:

- правильного сидіння за партою;
- правильного розташування зошита на парті;
- правильного тримання ручки.

Постава учнів під час письма

Під час письма треба сидіти рівно, не спираючись грудьми на парту. Відстань від грудей до столика парти має дорівнювати товщині долоні дитини (3-5 см), бо нахил корпусу до парти заважає вільному диханню, порушує кровообіг, затримує розвиток грудної клітини, і призводить іноді до захворювання легенів.

Плечі учня мають бути на одному (горизонтальному) рівні, адже неправильне положення тулуба може стати причиною захворювань хребта.

Голову треба трохи нахилити вперед так, щоб можна було вільно читати написане, а відстань від очей до парти становила 30-35 см. Це можна перевірити, спершись ліктем на парту і кінцями пальців торкнувшись вушної раковини. Дотримуючись такого нахилу голови під час письма, ми запобігаємо короткозорості, даємо змогу дитині охоплювати зором не тільки той рядок, на якому пишемо, а й сусідній. Це розвиває окомір, а також дає змогу застосовувати зоровий контроль.

Руки мають бути розташовані на парті так, щоб лікті тільки трохи виступали за її край (1-2 см), а обидва передпліччя повинні перебувати щодо столика парти під кутом 45°. *Увага!* Лікоть правої руки ні в якому разі не повинен звисати з парти. Під час письма вільна рука (у того, хто пише правою рукою, – ліва, а у дітей, які пишуть лівою рукою, – права) притримує зошит і пересуває його у міру потреби вгору.

Щоб надати стійкості корпусу під час письма, ноги, зігнуті в колінах під прямим кутом, треба поставити всією ступнею на підлогу або підніжку. Ступні ніг не обов'язково стуляти одна до одної: ліву (праву) можна трохи висунути вперед.

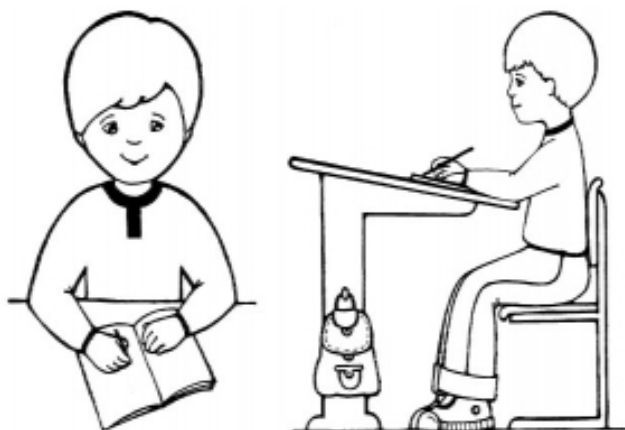

Рис. 1. Правильна постава учнів під час письма

Увага! Дотримання правильної постави під час письма можливе лише за тієї умови, якщо висота парти відповідає зростові учня, на що вчитель повинен звернути особливу увагу, розсаджуючи учнів у класі. Крім зросту дитини, треба також враховувати гостроту зору учнів.

Уміння тримати ручку

Ручку треба тримати трьома пальцями: великим, середнім і вказівним. Ці три пальці перебувають у злегка зігнутому і спокійному стані (не слід дуже стискати ручку, бо рука швидко втомиться).

Великий та середній пальці тримають ручку: великий – з лівого боку, а середній – з правого боку. Вказівний палець має лежати на ручці зверху, без напруження і не повинен прогинатися.

Ручку потрібно тримати не ближче як за 15-20 мм від кінця кульки, щоб можна було легко слідкувати за процесом написання.

Безіменний і мізинний пальці мають бути трохи підігнуті до долоні. Вони є опорою кисті руки під час письма і мають злегка торкатися паперу та ковзати по ньому. Між ребром кисті руки і поверхнею парти під письмом має залишатися просвіт.

Верхній кінець ручки на початку рядка має бути спрямований до правого плеча, а в процесі заповнення рядка відхилятися вліво. Якщо рядок дописується, верхній кінець ручки розташований проти центра грудей.

Щоб перевірити, чи правильно учень тримає ручку під час письма, треба підняти вказівний палець. Ручка повинна утримуватися великим і середній пальцями, залишатися в тому ж положенні й не випадати з руки.

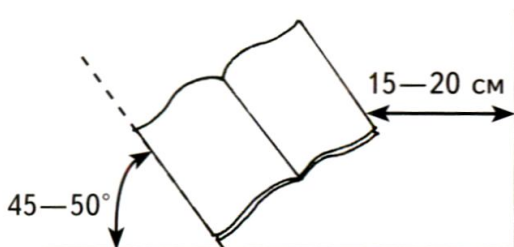
Рис. 2. Правильне тримання ручки під час письма

Найпоширенішими порушеннями учнями правила тримання ручки є такі:

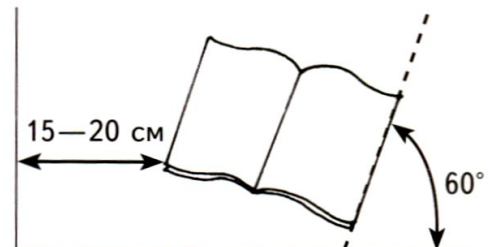
- 1) зближення кінців пальців та надмірне напруження їх;
- 2) тримання ручки за її кінець, що не дає змоги плавно рухати рукою та є причиною некрасивого письма;
- 3) тримання ручки надмірно витягнутими пальцями, що призводить до нечіткого почерку;
- 4) вказівний палець притримує ручку з напруженням, занадто прогинається.

Уміння розміщувати зошит на парті

Зошит потрібно класти на парту навкіс (з нахилом вліво) так, щоб контрольна похила лінія з лінією краю парті утворювала прямий кут.

Так має лежати зошит, якщо ти пишеш правою рукою. Нижній кут сторінки, на якій ти пишеш, має бути напроти середини грудей.

Так має лежати зошит, якщо ти пишеш лівою рукою. Нижній кут сторінки, на якій ти пишеш, має бути напроти середини грудей.

Рис. 3. Правильне розташування зошита на парті

Якщо пишемо на лівій сторінці, нижній лівий кут повинен бути напроти середини грудей. Якщо пишемо на правій сторінці, зшиток зошита має бути розміщений навпроти грудей (лівий нижній кут не повинен звисати з парти).

З метою полегшення контролю за правильним положенням зошитів на партах учнів рекомендується накреслити на столику кожної парти, відступивши від правого нижнього краю відстань на ширину зошита, тоненьку похилу лінію світлою фарбою (під кутом 45°). Пишучи на лівій сторінці учень кладе зошит так, щоб лівий край його збігався з цією лінією, а під час письма на правій сторінці – зошит кладеться до цієї лінії зшитим корінцем.

У міру заповнення сторінки зошит весь час пересувається вгору лівою рукою по парті так, щоб початок робочого рядка знаходився напроти її грудей.

Систематичне порушення гігієнічних правил може призвести до погіршення зору і викривлення хребта.

Специфіка формування навички письма в ліворуких дітей

Дотримання технічних і гігієнічних умов письма є особливо важливими для дітей, які пишуть лівою рукою. У сучасній школі прийнято не переучувати таких дітей писати правою рукою. Однак учитель повинен бути впевненим у тому, що дитина лівша чи амбідекстр (однаково володіє обома руками). Високий ступінь ліворукості, дворукість (визначаються за тестом) потребують особливої уваги вчителя до формування навички письма таких дітей. Якщо учень однаково діє обома руками, то краще спрямовувати його на письмо правою рукою.

У класі ліворукі діти мають сидіти ближче до вікна, щоб від руки на зошит падала світліша тінь. Якщо у класі декілька таких дітей, то бажано, щоб вони сиділи парами (якщо парта розрахована на двох), тоді під час письма сусіди не заважатимуть один одному ліктями. Якщо ж сусід правша, то він має сидіти праворуч від ліворукого.

У домашніх умовах письмовий стіл, за яким читає, пише або малює ліворука дитина, слід розташовувати біля вікна, щоб світло падало з правого боку. Праворуч від лівші ставиться і настільна лампа.

Передусім учитель повинен ознайомити ліворуких дітей із *поставою під час письма*. За партою ліворукі діти сидять так само, як і праворукі: плечі мають бути на одному рівні, але голову треба трохи нахилити вперед і праворуч, а не ліворуч, щоб можна було вільно читати написане. Руки також розташовуються на парті, як у праворуких дітей: лікті трохи звисають із парти, тільки ліва рука вільно рухається в рядку, права притримує зошит. Щоб надати стійкості тулубу під час письма, ноги слід ставити всією ступнею на підлогу або підніжку.

Найскладніше учням, які пишуть лівою рукою, навчитися *правильно тримати ручку й розташовувати зошит на парті* під час виконання письмових робіт.

Зрозуміло, що діти приходять до школи, певною мірою вже вміючи розташовувати альбомний аркуш, зошит на столі та тримати олівець, ручку. Зважаючи на це, учитель обирає один із способів письма і корегує вже набуті дітьми вміння.

Прийом тримання ручки такий самий, як і у праворуких дітей, – трьома пальцями. Однак для контролювання процесу письма кисть руки школярі можуть класти на сторінку зошита трьома способами.

Перший спосіб. Учень розташовує кисть із ручкою під рядком, у якому пише. Опорою є нігтьова фаланга мізинного пальця й основа долоні. Ручку тримає на відстані 2,5-3 см від кульки. Зошит кладе похило праворуч, а його правий нижній кут спрямовує на середину грудей. У міру заповнення сторінки учень посуває зошит правою рукою. *Основні елементи букв* пишуться вертикально до нижнього краю парти, тоді письмо буде *похилим ліворуч*. Під час зміни положення кисті руки елементи букв можуть бути похилими праворуч, але тоді трохи буде закриватися те, що пишеться, та неприродно рухатися рука.

Другий спосіб. Учень розташовує кисть із ручкою над рядком. До такого положення кисті діти часто приходять самі спонтанно. Опора кисті припадає переважно на першу й другу фаланги – мізинного й безіменного пальців (з нігтьового боку). Учень повертає ручку (кінцем без кульки) не до плеча, а у бік верхньої частини зошита; кисть руки трохи вивертається. Зошит розташовується під кутом, близьким до письма праворуких дітей, тобто похило праворуч. *Нахил самого письма відбувається праворуч*. За цього способу учень добре бачить зразок і написане.

Третій спосіб. Кисть руки рухається по рядку. Зошит лежить паралельно до нижнього краю парті. Основні елементи пишуться переважно вертикально. Рука закриває написане. Тому це нерациональний спосіб. У письмових роботах учнів за такого способу частіше спостерігаються графічні та орфографічні помилки.

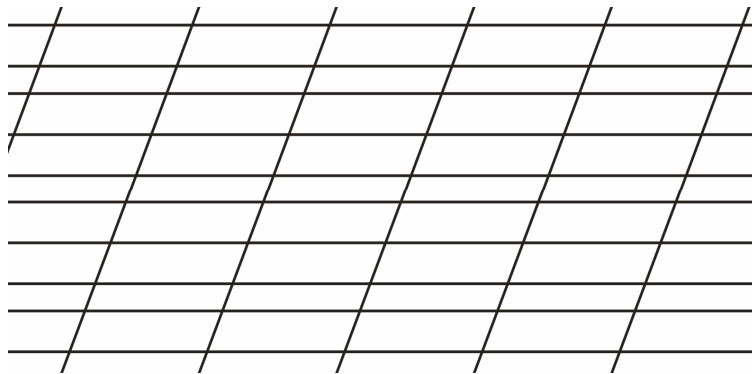
Пояснення щодо розташування зошита на парті краще спочатку дати учням, що пишуть правою рукою. І тільки потім індивідуально уточнити особливості розташування зошита і положення руки відносно рядка (з опорою на малюнок) ліворуким дітям.

Зауважимо, що у більшості зошитів із друкованою основою пропонуються зразки елементів літер і самих літер не лише на початку, а й в кінці рядка, щоб ліворукі діти бачили, що треба писати.

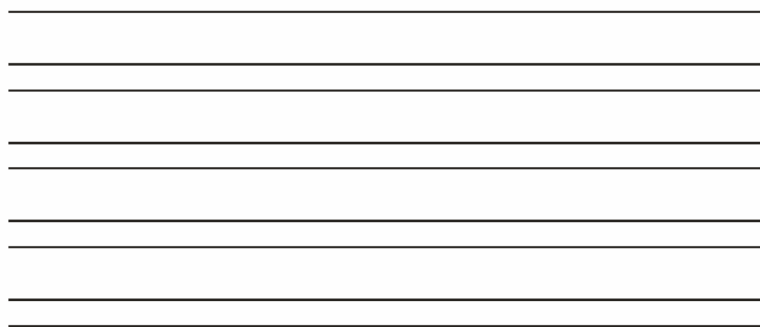
РОЗЛІНОВКИ ЗОШИТІВ

У сучасній початковій школі використовуються зошити з різними видами графічної сітки.

Графічна сітка № 1 – дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з рідкими похилими лініями. Висота робочого рядка – 4 мм; відстань від робочого рядка до верхньої (нижньої) міжрядкової лінії становить 6 мм, а між похилими лініями – 25-27 мм. Кут нахилу похилої лінії – 65 градусів.

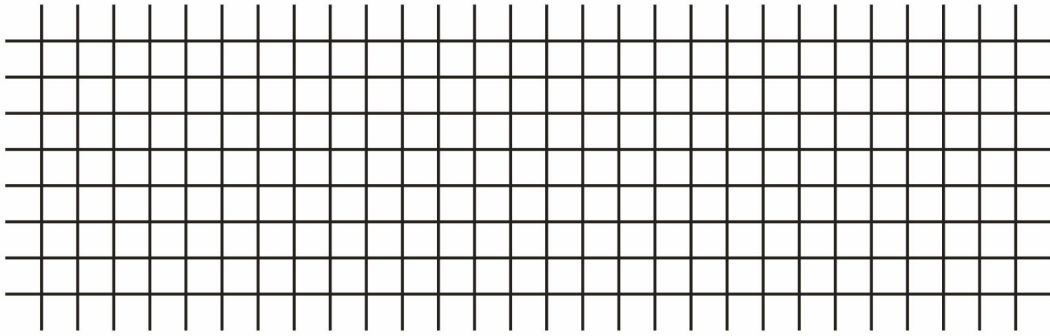
Графічна сітка № 2 – дві горизонтальні лінії різної інтенсивності. Відстань між лініями робочого рядка становить 4 мм, а між робочими рядками – 8 мм.

Графічна сітка № 3 – в одну горизонтальну лінію. Відстань між лініями становить 9 мм.

Графічна сітка № 5 – у клітинку з нормою лініювання 5×5 мм.

У 1 класі на уроках навчання грамоти учні виконують завдання в зошиті з друкованою основою, у яких подано зразки написання елементів літер, великих і малих букв та їхніх з'єднань, окремих слів і речень, а також вправи на розвиток мовлення і логічного мислення. З другого півріччя паралельно використовуються шкільні зошити з такою ж розліновкою.

Для виконання завдань, пов'язаних із елементарним мовним аналізом (побудова складової або звуко-складової моделей слів), «друкуванням» літер і слів тощо, першокласники ведуть окремий зошит із графічною сіткою № 5 (у клітинку).

У 2-4 класах для класної і домашньої робіт із української мови учні ведуть два звичайні зошити (для їх періодичної заміни під час перевірки вчителем). Крім того, використовуються додаткові зошити з друкованою основою, рекомендовані МОН України, для уроків розвитку мовлення, проведення хвилинок каліграфії тощо.

У 3 класі протягом I півріччя учні продовжують писати в зошитах із графічною сіткою № 1 або в зошитах із графічною сіткою № 2 (у дві горизонтальні лінії без контрольних похилих). У II півріччі краще підготовлені школярі поступово переходять на письмо в зошитах із графічною сіткою № 3 (в одну лінію). Повний перехід усього класу на письмо в зошиті в одну лінію може бути закінчений наприкінці 3 класу або в I півріччі 4 класу [1, с. 9-10].

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА

Методи навчання каліграфічного письма

В історії розвитку методики каліграфії існували різні методи навчання письма. На уроках навчання грамоти в сучасній початковій школі методисти рекомендують оптимальне поєднання аналітико-синтетичного, лінійного, тактового (ритмічного), копіювального (стигмографічного), генетичного, асоціативно-образного методів і методу Карстера.

1. Аналітико-синтетичний метод

Аналітико-синтетичний метод – основний метод навчання грамоти учнів початкової школи.

Основоположником цього методу є К. Ушинський. Видатний педагог називав свій метод – методом читання-письма, обґрунтовуючи, що під час навчання грамоти не можна відокремлювати письмо від читання. Він вважав, що письмо, яке спирається на звуковий аналіз, «повинно йти попереду» читання. За «Абеткою» К. Ушинського дітей спочатку ознайомлювали з рукописним шрифтом, і лише через 10–15 уроків вводилися друковані літери, але й тоді нова буква після вивчення звуку давалася спочатку в письмовому варіанті [7, с. 109].

Сучасний звуковий аналітико-синтетичний метод реалізується в процесі навчання грамоти за букварем і відповідає частотності вживання букв в українському писемному мовленні, зокрема в художніх творах для дітей. Учні вчаться писати букви в тій послідовності, яка подається в букварі для навчання читання, з опорою на відповідні звуки. Водночас написання великих букв складного накреслення переноситься на кінець букварного періоду.

В основі методу – дві взаємопов'язані мисленнєві операції: аналіз і синтез. Перед написанням букви учні спочатку аналізують її структуру, визначають, з яких елементів вона складається і як пишуться окремі з них. І лише після цього – пишуть її, тобто відбувається синтез.

2. Лінійний метод

Навчання письма здійснюється у межах ліній графічної сітки, надрукованої в зошитах. У сучасних зошитах для навчання письма першокласників застосовується графічна сітка №1.

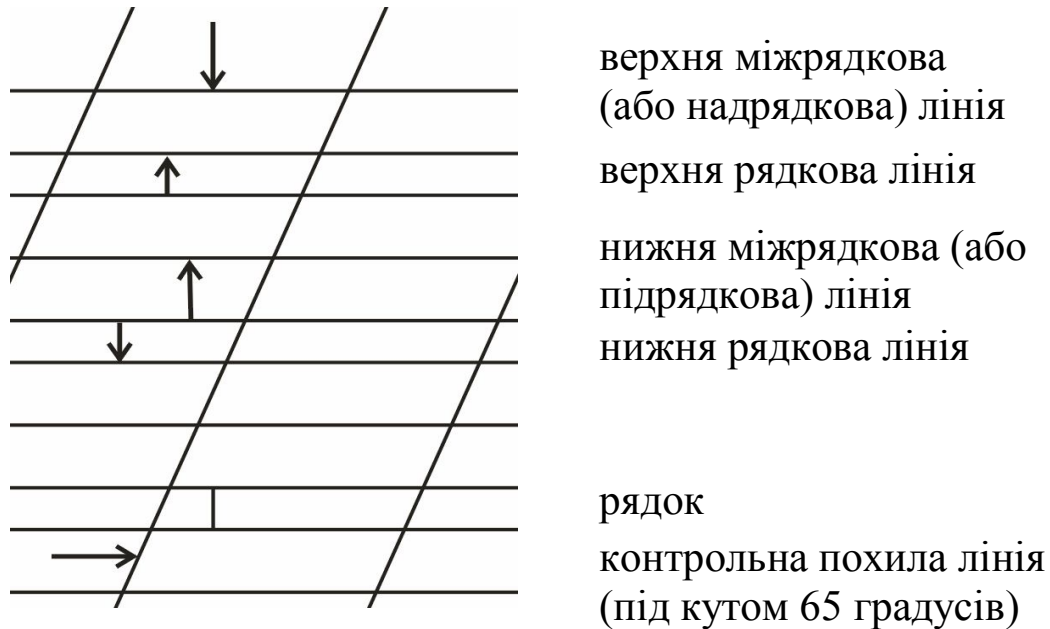

Рис. 4. Назви ліній графічної сітки зошита №1

Крім основної розліновки, окремі методисти пропонують для навчання каліграфічного письма застосовувати додаткові сітки з густою похилою лінією (зошити А. Заїки, В. Федієнка та ін.), а також в одну широку лінію (зошити Є. Сарапулової, І. Цепової та ін.).

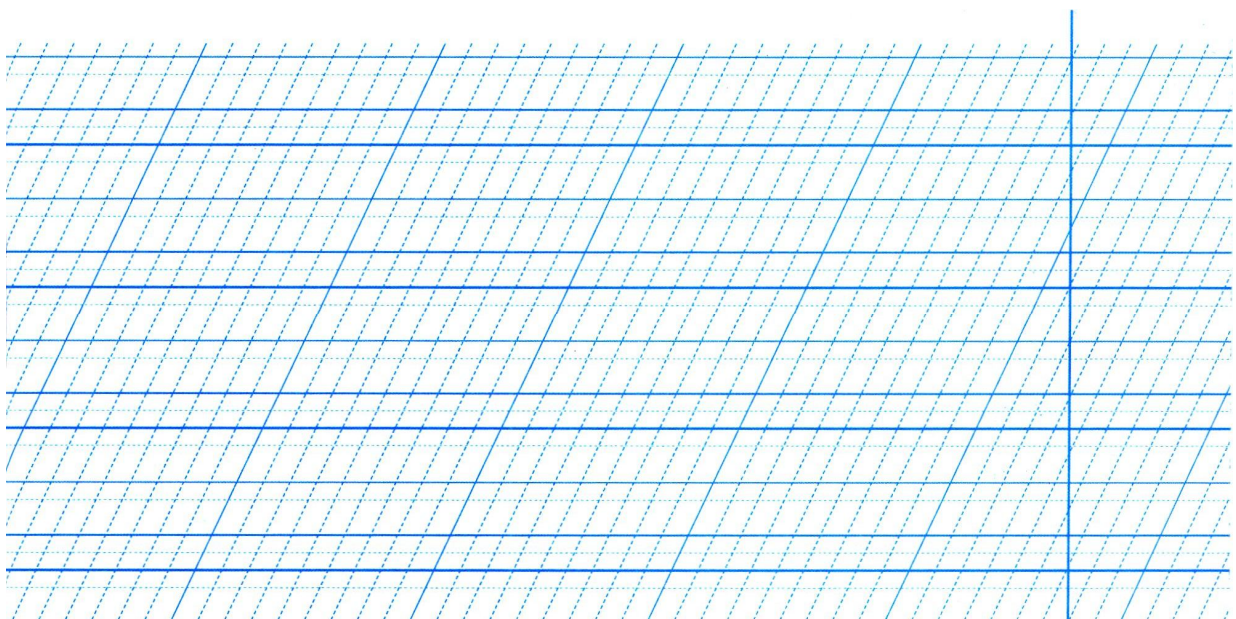

Рис. 5. Додаткова графічна сітка з густою похилою лінією

Зауважимо, що вперше письмо в лініях було введено наприкінці XV ст. німецьким художником, графіком А. Дюрером та Нюрнберзьким каліграфом і математиком І. Нейдорфером. Однак засновником лінійного методу вважається Г. Шмотхер, який у посібнику «Вагома вказівка до вправлення в письмі» (1722 р.) запропонував до чотирьох горизонтальних ліній додавати вертикальну, похилу лінію, що сприяло засвоєнню учнями правильного написання букв не тільки загальноприйнятого розміру, а й нахилу. Запровадження у школах розлінованих зошитів стало масово здійснюватися на поч. XIX ст. [13, с. 5]. Слід зазначити, що на той час існували інші види розліновки, які в сучасній початковій школі не застосовуються, або їх варіанти пропонуються лише для корекції почерку учнів.

Мета використання лінійного методу – полегшення засвоєння учнями конфігурації літери, дотримання розмірів, правильного нахилу, відстані між елементами та літерами, правильного з'єднання елементів [7, с. 107].

3. Тактовий (ритмічний) метод

Тактовий (ритмічний) метод – це письмо під рахунок, в однаковому для всіх учнів темпі, ритмі. Лічба дається на елементи, що пишуться згори вниз і зліва направо: раз, два. Усі інші елементи, які пишуться знизу вгору, з'єднувальні та деякі допоміжні елементи – під протяжний звук [і].

Широкої популярності метод набув у XIX ст. Одним із перших методик написання літер під рахунок описав учитель І. Євсєєв. К. Ушинський вважав, що такт для руки, яка пише, означає те саме, що й такт для ноги, яка танцює. На думку педагога, точний розмір у русі – таємниця гарного і швидкого письма. Водночас методисти В. Вахтеров, М. Боголюбов, В. Гербач, В. Саглін та ін. зазначали, що застосування методу потребує значного напруження й зосередження уваги учнів, тому його не слід постійно і тривало використовувати, особливо на початковому етапі формування графічної навички письма [13, с. 7].

Мета тактового методу – забезпечення поступового переходу дітей від повільного письма до більш прискореного, а також для вирівнювання темпу письма учнів у класі. Застосування цього методу сприяє розвитку плавного письма, чіткості й впевненості рухів руки, підвищує в учнів інтерес до уроку [7, с. 108].

Зауважимо, що тактовий метод можна використовувати тільки тоді, коли діти вже засвоїли конфігурацію літери та послідовність написання її. Лічба здійснюється з орієнтуванням на тих учнів, які пишуть у середньому темпі.

4. Копіювальний метод

Копіювальний (стигмографічний) метод полягає в наведенні зразків елементів букв, букв і буквосполучень, слів і речень, надрукованих у спеціальних зошитах із письма (прописах) світлим кольором або пунктиром.

Копіювальний метод виник в Україні у XVIII ст.; особливої популярності набув у кінці XIX – на поч. XX ст. Учителі прописували зразки у зошитах учнів злегка олівцем, а учні механічно наводили їх чорнилом [7, с. 112]. Процес формування навички письма відбувався несвідомо і вимагав від учителя значної затрати часу (до уроку він повинен був написати у зошитах усіх учнів класу відповідні зразки).

У сучасній початковій школі копіювальний метод використовується як у фронтальному, так і індивідуальному навчанні письма першокласників. Хоча застосування методу і не сприяє свідомому засвоєнню алгоритмів написання елементів букв і букв українського алфавіту, проте допомагає розвинути в учнів зорово-рухову координацію, виправити графічні помилки й недоліки.

5. Генетичний метод

Навчання письма за генетичним методом розпочинається у післябукварний період і продовжується протягом усього періоду навчання учнів каліграфічного письма в 2-4 класах.

Одним із перших про доцільність застосування генетичного методу зазначав художник А. Дюрер (у XVI ст.). У навчанні каліграфічного письма цей метод використовував Й. Песталоцці.

Генетичний метод має такі особливості застосування:

- елементи букв і букви вивчаються за порядком збільшення труднощів – від найпростішого до найскладнішого;
- формування навичок письма відбувається на основі генезису, тобто вивчення кожної наступної букви на основі повторення раніше вивченого елемента (або літери), що входить до її складу, із додаванням нового;
- за складом подібних елементів малі та великі літери поділяються на групи.

Отже, застосування генетичного методу дає змогу раціонально використовувати здобуті знання й набуті навички в процесі вивчення нового матеріалу, сприяє засвоєнню правильного написання букв українського алфавіту.

6. Метод Карстера

Метод Карстера, названий ім'ям його автора, вперше був запропонований англійським ученим на початку XIX ст. для розвитку правильних, вільних, упевнених і швидких рухів руки.

Застосування методу передбачає навчання письма шляхом поетапної реалізації таких прийомів роботи:

1) написання елементів літер і самих літер у збільшеному розмірі (крупний план);

2) зображення літер і складів, пов'язаних додатковими штрихами;

3) написання слів на папері без допоміжних ліній, тобто на нелінованому папері [13, с. 10].

У сучасній школі метод Карстера реалізується через систему вправ-розчерків. Метою застосування методу є навчання учнів скоропису, розвиток рухів м'язів передпліччя, кисті руки і пальців.

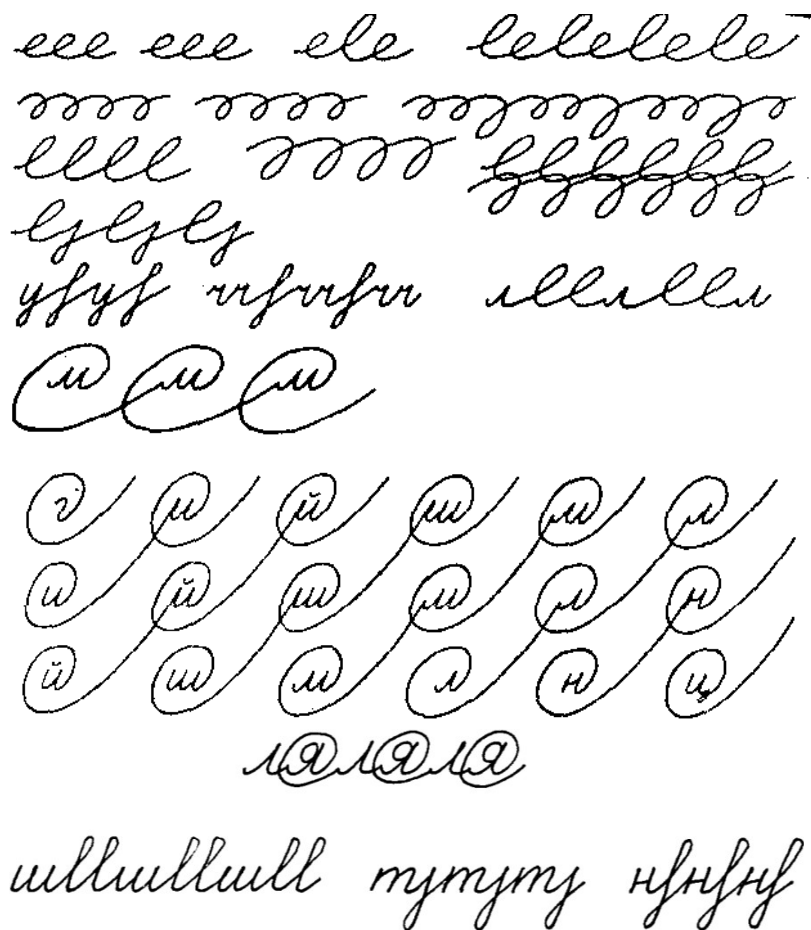

Рис. 6. Зразки розчерків за методом Карстера
(зі статті І. Цепової [14])

7. Асоціативно-образний метод

Реалізація асоціативно-образного (асоціативно-порівняльного) методу передбачає засвоєння структури літери в процесі ігрових ситуацій через активне включення зорового аналізатора на основі виникнення асоціацій за допомогою художньо-образного та образно-рухового сприйняття; розвиток творчого мислення, мовлення, пам'яті [7, с. 114].

Доцільність застосування методу обґрунтована в дослідженнях В. Сухомлинського, Л. Коваль, І. Цепової. Зокрема, В. Сухомлинський стверджував, що процес навчання письма буде легким, якщо грамота стане для дітей яскравою, захоплюючою частиною їх життя. У праці «Серце віддаю дітям» педагог описував наскільки цікавим для дітей є процес вивчення букв на природі за допомогою їх малювання в альбомах і впізнавання в будові букви предметів та явищ навколишнього світу.

В основі сучасного асоціативно-образного методу такі прийоми: порівняння літери з предметами і явищами навколишньої дійсності; знаходження в малюнку «схованої» літери або перетворення літери в навколишні предмети, рослини, тварини тощо шляхом додавання певних фігур, деталей; відтворення образів літер за допомогою рук і пальців, тілофігур.

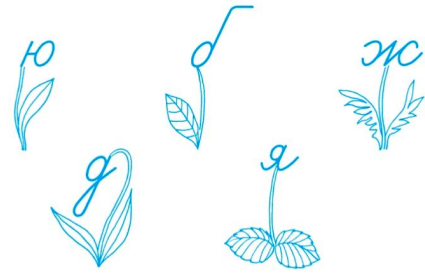
Знайди й наведи букви

Різні образи з однієї букви

Один образ із різних букв

Буквочоловічки

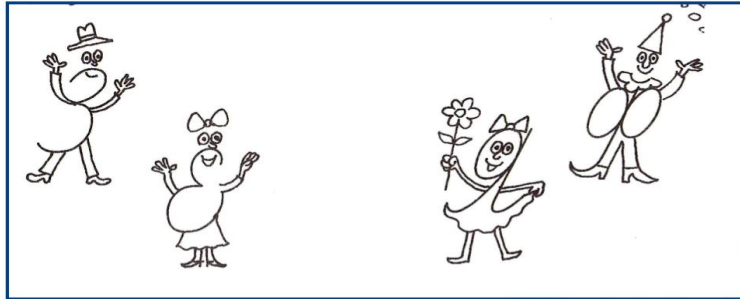
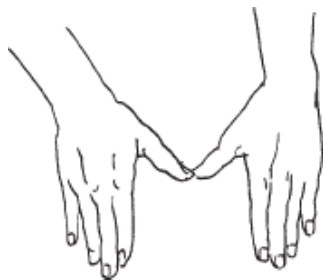
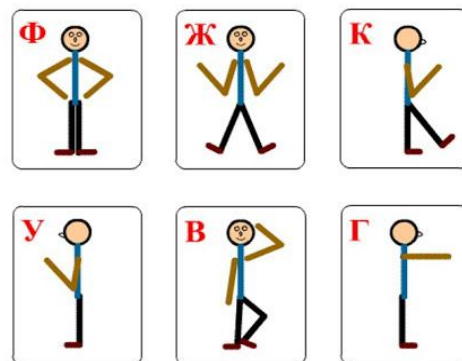

Рис. 7. Зразки застосування асоціативно-образного методу (з презентації до вебінару І. Цепової [11])

Літера М
(із «Пальчикової абетки»
О. Рижанкової)

Оживи літеру
(таблиці «Утвори літеру за
допомогою власного тіла»)

Рис. 8. Відтворення образів літер за допомогою кистей рук і пальців, тілофігур

Прийоми навчання каліграфічного письма*

Приєм «Пиши так, як я» – написання букви за зразком учителя.

Учитель зосереджує увагу всіх учнів на дошці, пише з коментуванням елемент або літеру 2–3 рази, а учні уважно слідкують і запам'ятовують послідовність написання.

Приєм «Письмо в повітрі» («Уявне письмо»)

Учитель стає впівоберта до класу (ні в якому разі обличчям до дітей і спиною до дошки), піднімає руку з ручкою вище від плечей, щоб всі учні змогли простежити за послідовністю рухів, і «пише» букву в повітрі. Учні повторюють за вчителем.

Цей прийом доцільно застосовувати під час вивчення букв, які пишуться безвідривно. «Письмо в повітрі» можна виконувати під рахунок.

Різновидом письма в повітрі можна вважати дидактичну гру «Снайпер». Учні беруть ручку і ставлять руку з нею ліктем на парту. Діти «прицілюються», заплющуючи одне око, і кілька разів нібито наводять букву на збільшеному зразку, розміщеному на дошці.

Приєм «Письмо елемента (літери) в необмеженому просторі»

Після пояснення написання літери вчителем на дошці у першокласників нерідко виникає страх, що вони не зможуть написати літеру так само гарно у робочому рядку зошита. Письмо літери великого розміру в необмеженому просторі – пальчиком на парті або на долоні, олівцем на чистому аркуші паперу (альбомному) – дає змогу зняти напругу, хвилювання, позбутися дитині невпевненості у своїх силах. Зауважимо, що на альбомному аркуші доречно пропонувати учням писати літери різних розмірів та різними кольорами.

Приєм «Письмо мокрим пензлем на дошці»

Під час письма мокрим пензлем на дошці учень не відчуває страху перед можливою помилкою і не бачить її, оскільки дошка швидко висихає і помилки немає.

* **Примітка.** У цьому підрозділі використано методичні рекомендації О. Палійчук [7, с. 115-121] та І. Цепової [13, с. 1-11].

Прийом «Письмо сухим пером»

Учням пропонується зворотнім кінцем ручки обвести літеру-зразок, подану у верхній частині зошита з друкованою основою, запам'ятовуючи початок письма, напрямок руху руки тощо.

Прийом «Письмо за контуром»

Письмо «за контуром» (копіювальний) – наведення зразка букви, складу тощо, написаних в зошиті пунктиром або слабким контуром.

Цей прийом полегшує засвоєння учнями конфігурації літери, адже одночасно спрацьовує зорова і моторна пам'ять; дає змогу позбутися хвилювання та напруги в процесі письма.

Прийом «Письмо з рукою вчителя»

Цей прийом особливо корисний для повільних, невпевнених учнів. Коли вчитель бере руку дитини у свою, вона відчуває силу стискання ручки, натиску її на папір, рух руки під час зображення літери, а також увагу і підтримку вчителя.

Прийом «Обведення літери-шершавчика»

Учням пропонуються картки з літерою, що вирізана з наждачного паперу (використовується мілкий наждачний папір, який не поранить пальчики дитини) і наклеєна на гладенький картон. Діти проводять пальчиком по «шершавій» літері спочатку з розплющеними очима, а потім із заплющеними. Якщо палець опиняється на гладкій площині, значить допущена помилка.

Цей прийом сприяє розвитку тактильних відчуттів, зорового й рухового аналізаторів.

Прийом «Письмо літер на манці (піску)»

Цей прийом сприяє усвідомленню і запам'ятовуванню послідовності рухів руки під час письма без їх обмеження лініями рядків. Учні зображують літеру пальчиком у пластиковій тарілці (картонній коробці) із сипучим матеріалом. Написана буква прибирається легким трясінням тарілочки (коробки), після чого можна знову виконати вправу.

Прийом «Калькування»

Прийом «калькування» – це письмо за допомогою накладання кальки або поліетиленової плівки на зразок. Учень за зразком пише на кальці, потім прикладає кальку до чистого аркуша паперу і знову

пише на ній букву. Знімає кальку і пише букву на місці видавленого зразка.

Цей прийом також використовується у системі диференційованої роботи з метою виправлення вад письма. Кальку із наведеним зразком літери учень накладає на написані ним букви, порівнює їх, з'ясовує допущені помилки.

Прийом «Конструювання (моделювання)»

Реалізація прийому конструювання (моделювання) елемента або літери передбачає застосування різних матеріалів: мотузочок, дроту, камінців, черепашок, квасолі, кукурудзи тощо. Учні викладають на парті елемент або літеру, дотримуючись правильної послідовності, намагаючись точніше передати їхню форму. Кожна спроба аналізується, помилки виправляються.

Одним із видів конструювання є розв'язання графічних прикладів:

***Рис. 9. Графічні приклади для конструювання літер
(із статті І. Цепової [13])***

Для активізації пізнавальної діяльності учнів можна використовувати і завдання конструктивного характеру на впізнавання та дописування букви, буквосполучення або слова, які неповністю зображені. Частина букв у таких завданнях буде прикрита або витерта. Цей вид роботи методисти пропонують проводити у вигляді дидактичної гри «Жук-буквоїд», «Гумка-пустунка» тощо.

***Рис. 10. Приклади дидактичної гри на впізнавання
і відновлення деформованої букви
(із «Зошита для письма» О. Вашуленко, О. Прищепи, 2012 р.)***

Прийом «Ліплення з пластиліну»

Першокласники дуже люблять ліпити з пластиліну, тому таке завдання викличе в них особливий інтерес.

Для застосування цього прийому в учнів повинні бути заздалегідь заготовлені картки із зображенням елемента або літери, пластилін, дощечка для пластиліну.

Варіант 1. З пластиліну учні роблять «мотузочку», викладають її по контру на картці, притискають, щоб закріпити пластилін на картоні.

Варіант 2. Учні виготовляють з пластиліну стільки пластилінових «мотузочок», скільки елементів у літері, а потім викладають їх послідовно, акуратно поєднуючи між собою.

Варіант 3. Літера викладається із заздалегідь заготовлених, невеличких і однакових за розміром пластилінових кульок. Кульку прикладають одна біля одної по контуру і притискають, щоб вони розплюснулись та приклеїлись до картону.

Ліпити літеру можна і на дошці для пластиліну, проте краще по контуру на сітці, зображеній на картоні, де дитині потрібно дотримуватись правильного нахилу, розмірів букви. Після того, як елемент або літеру виліпили, можна дати дітям завдання додому – прикрасити її на свій смак кольоровими гудзиками, насінням, черепашками. А на наступному уроці бажано зробити виставку робіт учнів.

Оскільки застосування цього прийому потребує багато часу, тому його доцільно використовувати на уроках образотворчого і трудового мистецтва.

Прийом «Вишивання-викладання літери на оксамитовому папері»

Учні викладають літеру кольоровими нитками на оксамитовому папері. Нитка добре кріпиться до такого паперу, крім того, можна одразу виправляти свої помилки: змінювати заокруглення, нахил ліній, розмір літери тощо. Літеру можна «вишивати» з однієї суцільної нитки або з кількох ниток (відповідно до кількості елементів).

НАПИСАННЯ РУКОПИСНИХ БУКВ УКРАЇНСЬКОГО АЛФАВІТУ І РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

Основні й додаткові елементи рукописних букв українського алфавіту

На сучасному етапі розвитку методики навчання письма виокремлюють такі **основні елементи** букв:

- 1) коротка похила лінія;
- 2) подовжена похила лінія;
- 3) коротка похила лінія із заокругленням унизу та подовжена похила лінія із заокругленням унизу ліворуч або праворуч;
- 4) коротка похила лінія із заокругленням угорі та подовжена похила лінія із заокругленням угорі;
- 5) коротка похила лінія із заокругленням угорі та внизу, подовжена похила лінія із заокругленням угорі та внизу;
- 6) подовжена похила лінія із петлею внизу або вгорі;
- 7) малий і великий лівий півовал;
- 8) малий і великий правий півовал^{*};
- 9) малий і великий овал.

Додаткові елементи букв називають допоміжними. Умовно можна поділити їх на чотири групи:

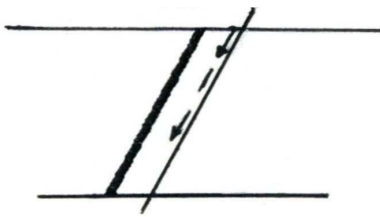
- 1) передній плавний елемент;
- 2) коротка петля;
- 3) гострий елемент (штрих) із подовженою похилою лінією з заокругленням унизу ліворуч;
- 4) верхні елементи: а) пряма горизонтальна лінія з заокругленням униз ліворуч (у *буквах Б, Г, П, Т*); б) горизонтальний півовал (у *букві Р*); в) крапка (у *букві і*); г) дві крапки (у *букві ї, Ї*), г) коротка дугоподібна лінія (у *букві й, Й*); д) горизонтальні вигнуті лінії (у *букві г, Г*) та ін.;
- 5) коротка горизонтальна пряма лінія та ін.

^{*} **Примітка.** У методиці навчання каліграфічного письма не існує єдиної думки щодо назв півовалів. У нашому посібнику назви півовалів – лівий і правий – відповідають напрямку їх написання, а не місцю їх розташування в буквах або їх формі (з метою уніфікації назв подібних елементів у цифрах).

У шкільній практиці нерідко використовуються такі назви елементів букв, як «паличка», «хвостик», «гачечок» тощо. Вони є недоречними, першокласників треба вчити називати елементи букв так, як прийнято в графіці.

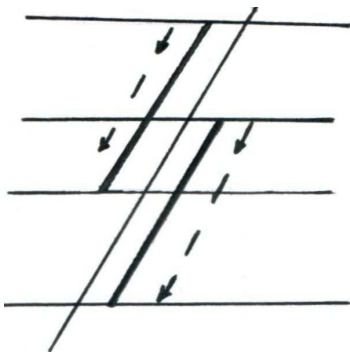
Нижче подаємо зразки та детальне пояснення написання основних і додаткових елементів букв.

Основні елементи букв

Коротку похилу лінію починаємо писати від верхньої рядкової лінії, ведемо до нижньої рядкової в напрямку «на себе», тобто на середину грудей (за умови, якщо зошит лежить правильно).

Написання **подовженої похилої лінії** необхідно пояснити учням двома способами:

1-й спосіб – починаємо писати пряму похилу лінію від верхньої рядкової лінії в напрямку «на себе», перетинаємо нижню рядкову і ведемо до нижньої міжрядкової лінії;

2-й спосіб – починаємо писати пряму похилу лінію від верхньої міжрядкової лінії в напрямку «на себе», перетинаємо верхню рядкову і ведемо до нижньої рядкової лінії.

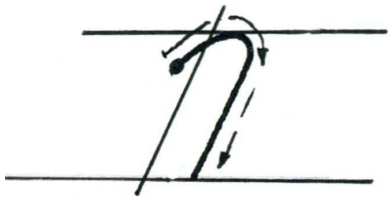
Коротку похилу лінію із заокругленням унизу починаємо писати від верхньої рядкової лінії, ведемо пряму похилу лінію вниз

«на себе». Трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаємося нижньої рядкової і ведемо вгору до середини робочого рядка.

Увага! Щоб поєднати короткі похилі лінії із заокругленням унизу праворуч, треба довести з'єднувальну лінію до верхньої міжрядкової, потім, не відриваючи руки, повернутися по написаному і в напрямку «на себе» написати другу лінію із заокругленням унизу праворуч.

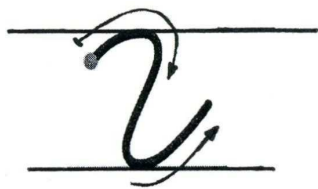
Коротку похилу лінію із заокругленням угорі починаємо писати трохи нижче від верхньої рядкової лінії (відступаємо від неї на 1/3 висоти робочого рядка). Ведемо лінію,

заокруглюючи її праворуч вгору, торкаємося верхньої рядкової лінії, знову заокруглюємо і пишемо пряму похилу лінію до нижньої рядкової лінії.

Увага! Щоб написати дві короткі похилі лінії із заокругленням угорі в поєднанні, після першої лінії відриваємо руку і трохи вище від її середини пишемо другу лінію.

Коротка похила лінія із заокругленням унизу та вгорі поєднує в собі попередні два елементи. Починаємо писати її трохи нижче від

верхньої рядкової лінії (відступаємо від неї на 1/3 висоти робочого рядка). Ведемо лінію вгору праворуч, на верхній рядковій лінії заокруглюємо і пишемо «на себе» пряму похилу коротку лінію.

Трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаємося нижньої рядкової і ведемо вгору до середини робочого рядка.

Подовжену похилу лінію з петлею вгорі починаємо писати від верхньої рядкової лінії. Спочатку пишемо вгору праворуч плавну

похилу лінію (похилішу, ніж контрольна лінія), трохи не доводячи її до міжрядкової, заокруглюємо ліворуч, утворюючи петлю. Потім пишемо в напрямку «на себе» подовжену похилу лінію (паралельну контрольній), доводимо її до нижньої рядкової лінії.

Подовжену похилу лінію з петлею внизу починаємо писати від верхньої рядкової лінії. Спочатку пишемо подовжену похилу до нижньої міжрядкової, перетинаючи нижню рядкову лінію. Трохи не доводячи до нижньої міжрядкової, заокруглюємо вниз ліворуч, торкаємося нижньої міжрядкової і ведемо плавну похилу лінію вгору праворуч, перетинаючи подовжену похилу на місці збігу її з нижньою рядковою лінією. Закінчуємо писати на середині робочого рядка.

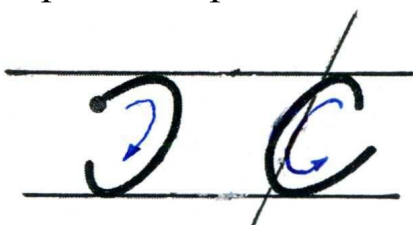
Подовжену похилу лінію із заокругленням унизу ліворуч починаємо писати від верхньої міжрядкової лінії в напрямку «на себе», перетинаємо верхню рядкову лінію і, трохи не доводячи до нижньої рядкової, плавно заокруглюємо вниз ліворуч. Потім, торкаючись нижньої рядкової, заокруглюємо вгору і ведемо трохи вище від нижньої рядкової лінії (до $\frac{1}{3}$ висоти робочого рядка).

Подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч починаємо писати від верхньої міжрядкової лінії в напрямку «на себе», перетинаємо верхню рядкову лінію і, трохи не доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо вниз праворуч. Потім, торкаючись нижньої рядкової, заокруглюємо вгору до середини робочого рядка.

Увага! Щоб поєднати дві подовжені похилі лінії з заокругленням унизу праворуч, треба довести з'єднувальну лінію до верхньої міжрядкової, потім, не відриваючи руки, повернутися по написаному і в напрямку «на себе» написати другу лінію.

Правий малий півовал починаємо писати трохи нижче від верхньої рядкової лінії (відступаємо від неї на $\frac{1}{3}$ висоти робочого рядка). Ведемо дугоподібну криву вгору праворуч, торкаємося верхньої рядкової лінії, заокруглюємо і ведемо вниз. Трохи не

доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо ліворуч, торкаємося нижньої рядкової лінії і заокруглюємо вгору, трохи вище від нижньої рядкової лінії (доводимо до $\frac{1}{3}$ висоти робочого рядка).

Лівий малий півовал починаємо писати трохи нижче від верхньої рядкової лінії (відступаємо від неї на $\frac{1}{3}$ висоти робочого рядка). Ведемо дугоподібну криву вгору ліворуч, торкаємося верхньої рядкової лінії, заокруглюємо і ведемо вниз. Трохи не доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо праворуч, торкаємося нижньої рядкової лінії і заокруглюємо вгору до середини робочого рядка.

Увага! У малому півовалі мають бути чіткі початок і кінець (заокруглення); у його написанні немає похилої прямої короткої лінії. У правому малому півовалі верхнє заокруглення трохи ширше, ніж нижнє. У лівому малому півовалі верхнє заокруглення вужче, ніж нижнє.

Правий великий півовал починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії (відступаємо на $\frac{1}{3}$ висоти широкого рядка). Пишемо дугоподібну криву вгору праворуч, торкаємося верхньої міжрядкової, заокруглюємо і ведемо вниз, перетинаючи верхню рядкову лінію. Трохи не доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо вниз ліворуч, торкаємося нижньої рядкової і заокруглюємо вгору, трохи вище від нижньої рядкової лінії (доводимо до $\frac{1}{3}$ висоти робочого рядка).

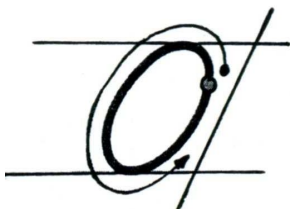

Лівий великий півовал починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії (відступаємо на $\frac{1}{3}$ висоти широкого рядка). Ведемо дугоподібну криву вгору ліворуч, торкаємося верхньої міжрядкової, заокруглюємо і ведемо вниз ліворуч, перетинаючи верхню рядкову лінію. Трохи не доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо вниз праворуч і, торкнувшись нижньої рядкової лінії, ведемо вгору до середини робочого рядка.

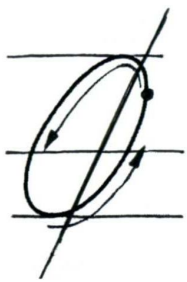
Увага! У великому півовалі так само, як і в малому, мають бути чіткі початок і кінець (заокруглення); у його написанні немає прямої похилої лінії. У правому півовалі верхнє заокруглення трохи ширше, ніж нижнє. У лівому півовалі верхнє заокруглення вужче, ніж нижнє.

Малий овал починаємо писати трохи нижче від верхньої рядкової лінії (відступаємо від неї на $\frac{1}{3}$ висоти робочого рядка). Ведемо дугоподібну криву вгору ліворуч, торкнувшись верхньої рядкової лінії, заокруглюємо вниз ліворуч. Трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч і, торкнувшись нижньої рядкової, ведемо дугоподібну лінію вгору до початку написання овалу.

Увага! Ширина малого овалу – дорівнює $\frac{2}{3}$ висоти робочого рядка. Для поєднання двох овалів після з'єднання кривої лінії з початком написання овалу ведемо праворуч трохи вигнуту вниз лінію (майже на ширину овалу), потім пишемо другий овал.

Великий овал починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії (відступаємо від неї на 1/3 висоти широкого рядка).

Заокруглюємо лінію вгору ліворуч, торкнувшись верхньої міжрядкової лінії, ведемо дугоподібну лінію вниз ліворуч, перетинаючи верхню рядкову лінію. Трохи не доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо вниз праворуч і, торкнувшись нижньої рядкової лінії, ведемо дугоподібну лінію вгору до початку написання овалу.

Додаткові елементи букв

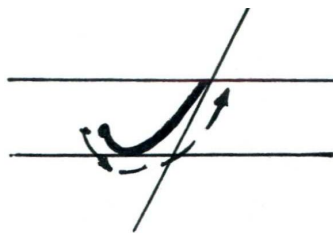
Коротка петля використовується у буквах **Ц, ц, Щ, щ**. Починаємо писати трохи вище від нижньої рядкової (на 1/3 робочого

рядка). Ведемо вниз пряму похилу лінію, яку трохи нижче нижньої рядкової лінії заокруглюємо вгору ліворуч, утворюючи петлю. Перетинаємо пряму похилу на нижній рядковій лінії і завершуємо писати на середині робочого рядка.

Увага! Довжина петлі у великих і малих буквах становить 1/3 висоти широкого рядка (2 мм). Ширина петлі букв – 1/4 висоти робочого рядка (1 мм).

Передній плавний елемент використовується в буквах **л, м, я**. Починаємо писати його трохи вище від нижньої рядкової лінії (на 1/3

висоти робочого рядка), заокруглюємо лінію вниз праворуч, торкаючись нижньої рядкової, і ведемо вгору праворуч плавну похилу (трохи похилішу, ніж контрольна похила лінія) до верхньої рядкової лінії.

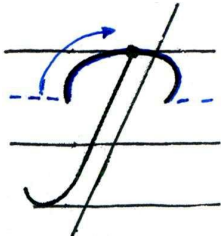
Подовжений передній плавний елемент (у великих буквах **А, Л, М, Я**) пишеться так само, тільки лінію доводимо до верхньої міжрядкової лінії.

Гострий елемент використовується у буквах **І, І, К, Н, Ю**.

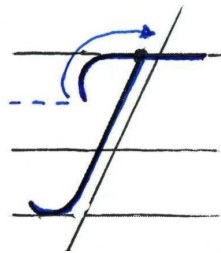
Починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії (відступаємо від неї на 1/3 висоти широкого рядка), ведемо вгору праворуч коротку плавну, ледь вигнуту лінію до верхньої міжрядкової лінії. Потім прописуємо подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч.

Верхній елемент великої літери Р починаємо писати посередині широкого рядка. Заокруглюємо вгору праворуч, ведемо невеличку лінію по верхній міжрядковій, заокруглюємо вниз і завершуємо писати так, щоб права частина була симетрична лівій частині елемента.

Увага! Цей елемент займає 1/2 висоти широкого рядка (3 мм).

Верхній елемент великих літер Б, Г, П, Т починаємо писати від середини широкого рядка. Заокруглюємо вгору праворуч до міжрядкової лінії, ведемо зліва направо пряму горизонтальну лінію по верхній міжрядковій лінії.

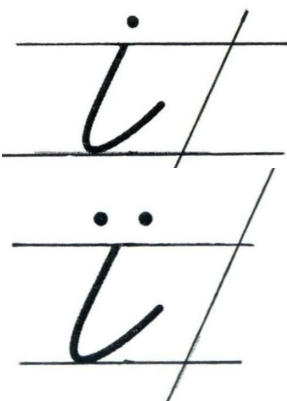
Увага! Довжина елемента у буквах Б, Г, П – 2,5 висоти робочого рядка (10 мм), у Т – 3 висоти робочого рядка (12 мм).

Верхній елемент літери Й, й (горизонтальна вигнута лінія)

не поєднується з іншими елементами букви. Пишеться над верхньою рядковою (мала літера) і верхньою міжрядковою лініями (велика літера) на 1/4 висоти широкого рядка (1,5 мм).

Верхні елементи літер і, І, ї (крапка та дві крапки) також не

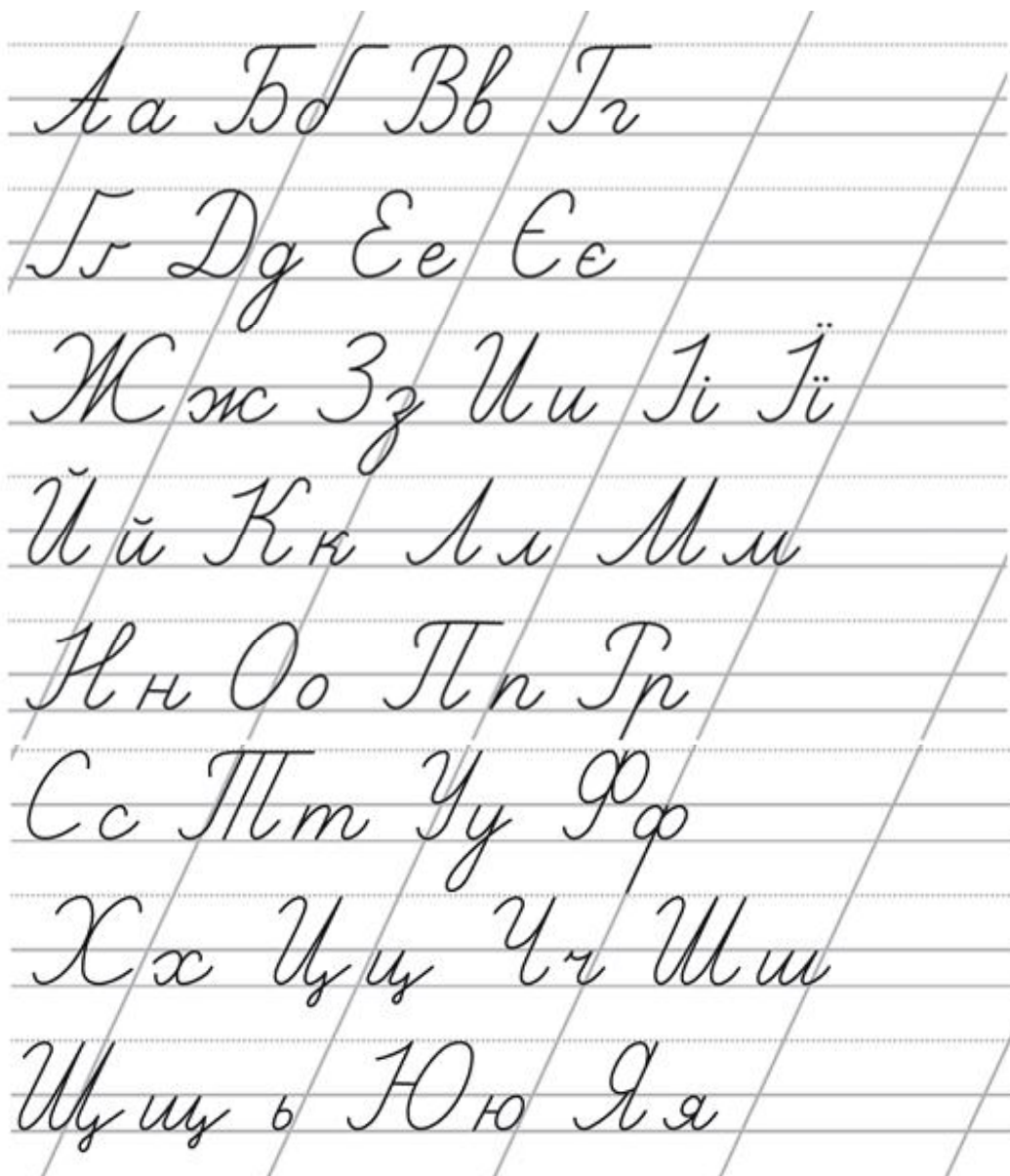

поєднуються з іншими елементами букв. Крапка розташовується над основним елементом, а дві крапки симетрично, на однаковій відстані від основного елемента. Вони пишуться над верхньою рядковою (мала літера) і верхньою міжрядковою лініями (велика літера) на 1/4 висоти широкого рядка (1,5 мм).

Технічні характеристики форми рукописних букв українського алфавіту

З метою спрощення графіки букв, для полегшення їх структури робочою групою Міністерства освіти і науки України розроблено основні вимоги до написання букв українського та російського алфавітів, цифр і з'єднань букв, які рекомендовані для використання в шкільній практиці рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України («Єдині зразки каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань», протокол № 8/2-19 від 18.07.03).

Алфавіт

Для зручності користування розміри букв та їх елементів виражаються у відстанях між лініями графічної сітки зошита і міліметрах, що відповідає:

h – висота робочого рядка – 4 мм;

h_1 – відстань між верхньою міжрядковою і верхньою рядковою лініями – 6 мм;

h_2 – відстань між нижньою рядковою і нижньою міжрядковою лініями – 6 мм.

Основні технічні характеристики форми малих літер

- висота малих букв – h (4 мм);
- висота малих букв з елементами, які виходять за межі рядка – $h + h_1$ або $h + h_2$ (10 мм);
- ширина букви – $2/3 h$, ширина букв *ж, т, ф, ш, щ* – $1 \frac{1}{2} h$ (6 мм);
- нахил букв – 65 градусів.

Заокруглення у буквах *а, б, г, д, є, ж, з, к, о, п, р, с, т, ф, х, ю*, які починаються під верхньою рядковою лінією, відступає від неї на $1/3 h$.

Ліве заокруглення у буквах *і, л, м, я, ж, х*, які починаються чи закінчуються над нижньою рядковою лінією, відступає від неї на $1/3 h$.

Праве заокруглення елементів букв і нижня петля, які закінчуються над нижньою рядковою лінією, відступають від неї на $1/2 h$ (2 мм).

Довжина петлі у буквах *ц, щ* – $1/2 h$ (2 мм). Ширина петлі у буквах *ц, щ* – $1/4 h$ (1 мм).

Довжина петлі у буквах *в, д, з, у* – h_1 або h_2 (6 мм), початок написання петлі у букві *з* – на $1/4 h$.

Ширина заокруглень прямих елементів букв $1/2 h$ (2 мм).

Написання горизонтального короткого елемента у буквах *є, н, ю*, овального елемента у буквах *я, ь*, поєднання другого і третього елементів букви *к* – на $1/2 h$ (2 мм).

Складові елементи букв *i*, *ї*, *й* (крапка, дві крапки, коротка горизонтальна вигнута лінія) не поєднуються з іншими елементами букв і пишуться над верхньою рядковою лінією $1/4 h_1$ (1,5 мм).

Довжина вигнутого другого складового елемента букви *г* – $1/2 h_1$ (3 мм).

Довжина горизонтальної частини другого елемента букви *б* – $1/2 h_1$ (3 мм).

Основні технічні характеристики форми великих літер

- висота букв – $h + h_1$ (10 мм);
- ширина великих літер (шириною є відстань між основними елементами) – h (4 мм), крім *Ж, О, Ш, Щ, Ф, Т*, ширина яких становить $1,5 h$ (6 мм); ширина букви *Ю* – $2 h$ (8 мм), у буквах *В, З, Е* нижній півовал ширший від верхнього на $1/4 h$ (1 мм) і висота його дорівнює $1/2 (h + h_1)$ (5 мм);
- нахил букв – 65 градусів.

Ліві заокруглення у буквах, які починаються чи закінчуються над нижньою рядковою лінією (*А, Б, В, Г, І, Ж, З, І, Ї, К, Л, М, Н, П, Р, Т, У, Ф, Х, Ю, Я*), відступають від неї на $1/3 h$.

Праві заокруглення елементів букв *А, Е, Є, Ж, И, Й, К, Л, М, Н, П, С, Т, Х, Ч, Ш, Я* (над нижньою рядковою лінією) закінчуються на $1/2 h$ (на середині робочого рядка).

Елементи в буквах, які починаються чи закінчуються під верхньою міжрядковою лінією (*Б, В, Г, Д, П, Р, Т*), відступають від неї на $1/2 h_1$ (3 мм), крім елементів у буквах *Е, Є, Ж, З, І, И, Й, Н, О, С, У, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю*, які відступають на $1/3 h_1$ (2 мм).

Коротка горизонтальна лінія у букві *А* проводиться по верхній рядковій лінії; у буквах *Ю, Є* розташовується на $1/2 (h + h_1)$ (на 1 мм вище від верхньої рядкової лінії), довжина її – $1/2$ ширини овалу (півовалу).

Поєднання елементів у буквах *Б, В, Е, Ж, З, К, Н, Х* робиться на $1/2 (h + h_1)$ (тобто на середині їх висоти); у буквах *А, Л, М, У, Ч* (перших два елементи), у букві *Ф* (перший і третій елементи) – $1/2 h_1$ (3 мм зверху); у букві *М* (другий і третій елементи – $1/2 (h + h_1)$ (тобто на середині висоти букви)).

Складові елементи букви «крапка», «дві крапки», «коротка горизонтальна вигнута лінія» (букв *І, І́, Й*) не поєднуються з іншими елементами букв і пишуться над надрядковою лінією на $1/4 h_2$. (на висоті 1,5 мм).

Довжина петель букв *Ц, Щ* – $1/3 h_2$ (2 мм). Ширина петель букв *Ц, Щ* – $1/4 h$ (1 мм).

Ширина заокруглень прямих похилих ліній ліворуч і праворуч та півовалів (вгорі та внизу) – не менше $1/2 h_1$ (3 мм).

Висота овалу в букві *Я* – h_1 (6 мм).

Довжина горизонтального елемента в буквах *Б, Г, П* – $2,5 h$ (10 мм), *Т* – $3 h$ (12 мм).

Довжина вигнутого другого складового елемента букви *Г* – h (4 мм).

Особливості написання і зразки малих літер українського алфавіту

За подібністю елементів і ступенем труднощів у написанні малі літери українського алфавіту об'єднуються у 6 груп:

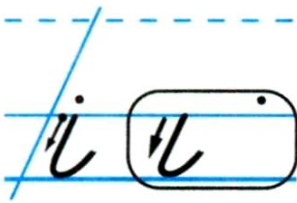
- 1 група** – букви, які складаються з похилої лінії із заокругленням унизу та окремих допоміжних елементів: *і, ї, у, й, ш, ц, щ, ч, н, л, м, я, г*;
- 2 група** – букви, у складі яких є похила лінія із заокругленням угорі або угорі та внизу: *з, п, т, р*;
- 3 група** – букви, основним елементом яких є овал: *о, а, б, ю, ф*;
- 4 група** – букви, утворені з півовалів та допоміжних елементів: *с, є, х, ж, е*;
- 5 група** – букви, в основі яких – подовжена похила лінія з петлею: *у, д, в, з*;
- 6 група** – букви *ь, к*.

Увага! Першокласники пишуть безвідривно тільки ті букви, у яких природно поєднуються складові елементи: *а, б, в, г, д, е, з, и, і, л, м, о, с, у, ц, ч, ш, щ, ь, я*.

Нижче подаємо зразки, поелементний склад і пояснення написання малих літер українського алфавіту.

Перша група малих літер

Мала буква і складається з короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і додаткового елемента – крапки.

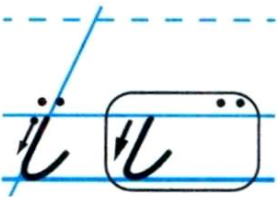

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка. Потім над першим елементом трохи вище від верхньої рядкової лінії ставимо крапку.

Увага! Ширина заокруглення – 2 мм. Крапка ставиться одним дотиком до паперу над верхньою рядковою лінією на відстані $1/4 h_1$ – 1,5 мм.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два.*

Мала літера ї складається з короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і додаткового елемента – дві крапки.

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка. Потім трохи вище від верхньої рядкової лінії ставимо дві крапки так, щоб перший елемент був

ніби між ними.

Увага! Крапки ставляться на відстані $1/4 h_1$ – 1,5 мм, симетрично, на однаковій відстані від першого елемента букви.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-три.

Мала літера и складається з двох елементів: двох коротких похилих ліній із заокругленням унизу праворуч.

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо першу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка.

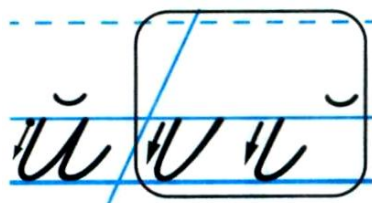
*

Примітка. У нашому посібнику в основі письма літер під рахунок такий принцип: основні елементи букв, що пишуться рухом згори вниз, та елементи, що пишуться зліва направо, супроводжуються рахунком «раз», «два» тощо. Інші допоміжні й з'єднувальні елементи пишуться під протяжний «і». Тривалість вимовлення звука [i] залежить від тривалості написання елемента.

Увага! Перший елемент доводимо до верхньої рядкової лінії і повертаємося по написаному до середини робочого рядка так, щоб між першим і другим елементом залишилися «куточки». Прямі похилі лінії мають бути паралельні між собою, а тому відстань між ними вгорі та внизу однакова.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і.

Мала літера й складається з трьох елементів: двох коротких похилих ліній із заокругленням унизу праворуч і додаткового елемента – короткої горизонтальної дугоподібної лінії.

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо першу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка. Далі відриваємо руку і трохи вище від верхньої рядкової лінії посередині між похилими лініями пишемо коротку горизонтальну дугоподібну лінію.

Увага! Перший елемент доводимо до верхньої рядкової лінії і повертаємося по написаному до середини робочого рядка так, щоб між першим і другим елементом залишилися «куточки». Прямі похилі лінії мають бути паралельні між собою, а тому відстань між ними вгорі та внизу однакова. Коротка горизонтальна вигнута лінія пишеться на відстані $1/4 h_1 - 1,5$ мм.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три.

Мала літера ш складається з трьох елементів: трьох коротких похилих ліній із заокругленням унизу праворуч.

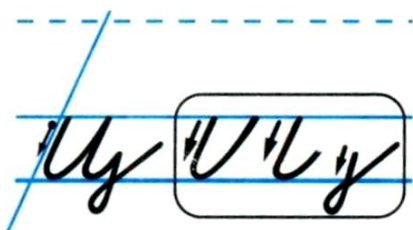

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо першу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її також до верхньої рядкової лінії. Далі, не відриваючи руки, пишемо третю похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка.

Увага! Перший і другий елементи доводимо до верхньої рядкової лінії і повертаємося по написаному до середини робочого рядка так, щоб між ними залишилися «куточки». Відстань між елементами вгорі та внизу однакова.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і.

Мала літера ц складається з трьох елементів: двох коротких похилих ліній із заокругленням унизу праворуч та додаткового елемента – короткої петлі.

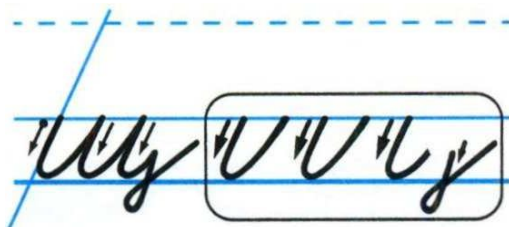

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо першу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, ведемо її трохи вище від нижньої рядкової лінії. Далі, не відриваючи руки, пишемо третій елемент – коротку петлю, яку доводимо до середини робочого рядка.

Увага! Перший елемент доводимо до верхньої рядкової лінії і повертаємося по написаному до середини робочого рядка так, щоб між першим і другим елементом залишилися «куточки». Прямі похилі лінії мають бути паралельні між собою, а тому відстань між ними вгорі та внизу однакова.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і.

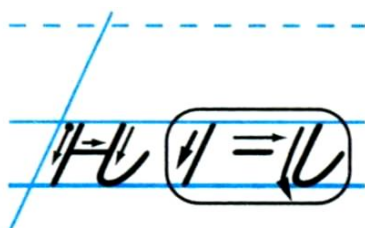
Мала літера щ складається з чотирьох елементів: трьох коротких похилих ліній із заокругленням унизу та додаткового елемента – короткої петлі.

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо першу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо другу похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її також до верхньої рядкової лінії. Далі, не відриваючи руки, пишемо третю похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, ведемо її трохи вище від нижньої рядкової лінії. Далі, не відриваючи руки, пишемо третій елемент – коротку петлю, яку доводимо до середини робочого рядка.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і, чотири-і.

Мала буква н складається з трьох елементів: короткої похилої лінії, короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і додаткового з'єднувального елемента – короткої горизонтальної прямої лінії.

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо похилу коротку лінію до нижньої рядкової, далі відриваємо руку і посередині першого елемента пишемо вправо коротку горизонтальну пряму лінію. Потім знову відриваємо руку і від верхньої рядкової лінії пишемо похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка.

Увага! Усі три елементи літери пишемо окремо. Другий елемент – коротка горизонтальна лінія – пишеться на ширину овалу.

Літера пишеться під рахунок: раз, два, три-і.

Мала літера ч складається з двох елементів: короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і додаткового елемента – короткої горизонтальної вигнутої лінії, що починається зі штриха.

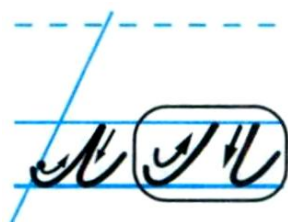

Пояснення написання. Перший елемент починаємо писати трохи нижче від верхньої рядкової лінії. Спочатку ведемо коротку похилу лінію вгору до верхньої рядкової лінії, звідси, не відриваючи руки, пишемо праворуч коротку горизонтальну вигнуту лінію, доводимо її знову до верхньої рядкової. Потім, не відриваючи руки, пишемо похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка.

Увага! Коротка горизонтальна вигнута лінія пишеться на ширину овалу.

Літера пишеться під рахунок: і-раз, два-і.

Мала буква л складається з двох елементів: переднього плавного елемента і короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч.

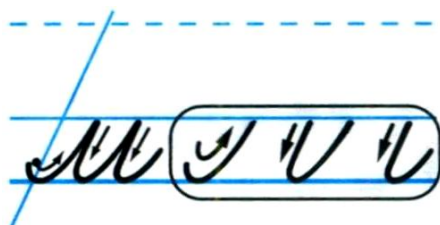

Пояснення написання. Перший елемент – передній плавний елемент – починаємо писати трохи вище від нижньої рядкової, доводимо його до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, ведемо вниз коротку похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, закінчуємо її писати на середині робочого рядка.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3 h$. Перший і другий елемент у верхній частині літери зливаються трохи вище від середини робочого рядка.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і *.

Мала буква м складається з трьох елементів: переднього плавного елемента і двох коротких похилих ліній із заокругленням унизу праворуч.

Пояснення написання. Перший елемент – передній плавний елемент – починаємо писати трохи вище від нижньої рядкової, доводимо його до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо вниз першу коротку похилу лінію із заокругленням праворуч, ведемо її до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо другу похилу коротку лінію з заокругленням унизу праворуч, ведемо її до середини робочого рядка.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3 h$. Перший і другий, другий і третій елементи у верхній частині літери зливаються трохи вище від середини робочого рядка.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і.

Мала буква я складається з трьох елементів: переднього плавного елемента, що переходить у малий овал, і короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч.

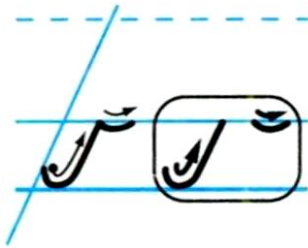
Пояснення написання. Перший елемент – передній плавний елемент – починаємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії, не доводячи його до верхньої рядкової лінії, заокруглюємо ліворуч, описуючи овал на половину висоти робочого рядка і ведемо до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо похилу коротку лінію із заокругленням унизу праворуч, ведемо її до середини робочого рядка.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3 h$.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і.

* **Примітка.** У методичних посібниках для вчителів письмо переднього плавного елемента в малих літерах *л, м, я* та великих літерах *Л, А, М, Я* пропонується здійснювати під рахунок «і» (Кирей І., Трунова В.), «раз-і» (Демидчик Г., Палійчук О., Прищепка О., Цепова І. та ін.). Ми дотримуємося вищезазначеного принципу реалізації тактового методу, тому вважаємо найдоцільнішим варіантом написання цього допоміжного елемента під рахунок «раз-і».

Мала літера г складається з двох елементів: короткої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і короткої горизонтальної вигнутої лінії.

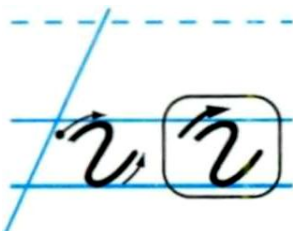
лінію.

Увага! Заокруглення в першому елементі починається на $1/3 h$. Довжина другого елемента букви – $1/2 h_1$ (3 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два.

Друга група малих літер

Мала літера з складається з одного елемента: короткої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу.

праворуч, торкаємося її і ведемо вгору до середини робочого рядка.

Увага! Ліве заокруглення починається на $1/3 h$. Ширина заокруглень – 2 мм.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і.

Мала літера п складається з двох елементів: короткої похилої лінії, короткої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу.

писати літеру на середині робочого рядка.

Увага! Відстань між елементами вгорі та внизу однакова.

Літера пишеться під рахунок: раз, і-два-і.

Мала буква т складається з трьох елементів: короткої похилої лінії, короткої похилої лінії із заокругленням угорі та короткої похилої із заокругленням угорі й унизу.

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо похилу коротку лінію. Відриваємо руку і трохи вище від середини першого елемента пишемо похилу коротку лінію із заокругленням угорі. Далі знову відриваємо руку і трохи вище від середини другого елемента пишемо похилу коротку лінію із заокругленням унизу і вгорі. Закінчуємо писати літеру на середині робочого рядка.

Увага! Перший і другий елементи пишуться паралельно. Відстань між елементами вгорі та внизу однакова. Ширина букви – 1,5 h (6 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз, і-два, і-три-і.

Мала літера р складається з двох елементів: подовженої похилої лінії та короткої похилої лінії із заокругленням унизу і вгорі.

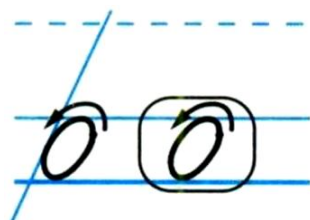

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо подовжену похилу лінію. Потім відриваємо руку і від першого елемента, трохи нижче від верхньої рядкової лінії, пишемо похилу коротку лінію із заокругленням угорі та внизу. Закінчуємо писати літеру на середині робочого рядка.

Літера пишеться під рахунок: раз, і-два-і.

Третя група малих літер

Мала буква о складається з одного елемента – малого овалу.

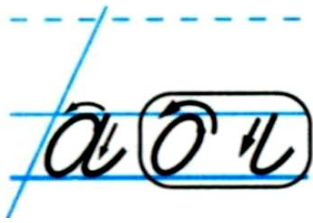

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої рядкової лінії, заокруглюємо вгору ліворуч, торкаємося верхньої рядкової лінії. Далі пишемо вниз ліворуч, трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаємося нижньої рядкової лінії і заокруглюємо вгору праворуч до початку літери.

Увага! Починаємо писати літеру на 1/3 h.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і.

Мала буква а складається з двох елементів: малого овалу і короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч.

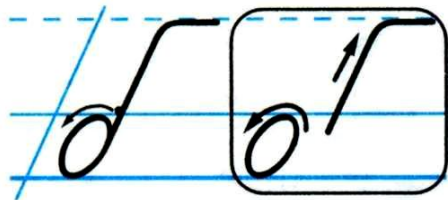

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої рядкової лінії. Спочатку пишемо малий овал, потім, не відриваючи руки, ведемо з'єднувальну лінію до верхньої рядкової, по цій же лінії пишемо коротку похилу лінію із заокругленням унизу праворуч до середини робочого рядка.

Увага! Починаємо писати літеру на $1/3 h$. Коротка похила лінія з'єднується з овалом в центральній його частині так, що між ними вгорі та внизу є вільні «куточки».

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і.

Мала літера б складається з двох елементів: малого овалу і подовженої похилої лінії, загнутої вгорі праворуч.

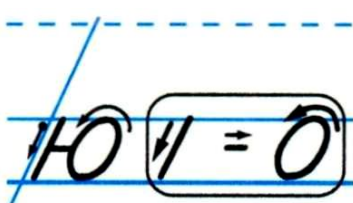

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої рядкової лінії. Спочатку пишемо малий овал, потім, не відриваючи руки, ведемо подовжену похилу лінію вгору, біля верхньої міжрядкової лінії плавно заокруглюємо праворуч і по верхній міжрядковій пишемо коротку горизонтальну лінію.

Увага! Починаємо писати літеру на $1/3 h$. Довжина горизонтальної частини другого елемента літери – $1/2 h_1$ (3 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два.

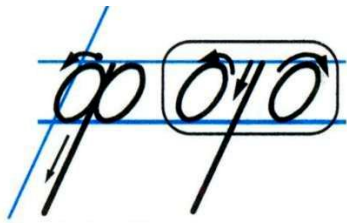
Мала літера ю складається з трьох елементів: короткої похилої лінії, малого овалу та додаткового з'єднувального елемента – короткої горизонтальної прямої лінії.

Пояснення написання. Починаємо писати коротку похилу лінію від верхньої рядкової лінії вниз до нижньої рядкової лінії. Відриваємо руку і від середини першого елемента пишемо праворуч коротку горизонтальну лінію. Знову відриваємо руку, відступаємо на ширину овалу і пишемо третій елемент – малий овал.

Літера пишеться під рахунок: раз, два, і-три-і.

Мала літера ф складається з трьох елементів: двох малих овалів і подовженої похилої лінії.

Пояснення написання. 1-й спосіб. Спочатку пишемо перший елемент – лівий малий овал. Потім, не відриваючи руки, ведемо з'єднувальну лінію до верхньої рядкової, по цій же лінії пишемо до нижньої міжрядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію. Далі відриваємо руку і від початку лівого малого овалу пишемо правий малий овал.

2-й спосіб. Спочатку пишемо перший елемент – лівий малий овал. Потім, не відриваючи руки, ведемо з'єднувальну лінію до верхньої рядкової, по цій же лінії пишемо до нижньої міжрядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію. Далі відриваємо руку, відступаємо на ширину овалу і пишемо третій елемент – правий малий овал.

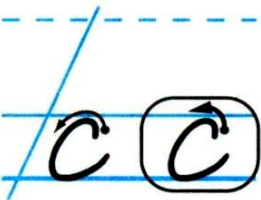
Увага! Овали поєднуються з подовженою похилою лінією у центральній частині – угорі і внизу між лінією й овалами мають утворюватися вільні «куточки».

Ширина літери – $1\frac{1}{2}h$ (6 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два, і-три-і.

Четверта група малих літер

Мала літера c складається з одного елемента – малого лівого півовалу.

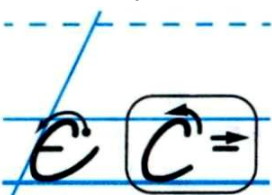

Пояснення написання. Починаємо писати букву трохи нижче від верхньої рядкової лінії, заокруглюємо вгору ліворуч, торкаючись верхньої рядкової лінії. Далі пишемо вниз дугоподібну криву лінію, не доводячи її до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаємося нижньої рядкової і ведемо до середини робочого рядка.

Увага! Починаємо писати літеру на $\frac{1}{3}h$. Верхня частина літери вужча, ніж нижня.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і.

Мала літера e складається з двох елементів: малого лівого півовалу і додаткового – короткої горизонтальної прямої лінії.

Пояснення написання. Починаємо писати букву трохи нижче від верхньої рядкової лінії, заокруглюємо вгору ліворуч, торкаючись верхньої рядкової лінії. Далі пишемо вниз дугоподібну криву лінію, не

доводячи її до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо праворуч, торкаємося нижньої рядкової і ведемо до середини робочого рядка. Потім від середини першого елемента пишемо праворуч коротку горизонтальну пряму лінію.

Увага! Починаємо писати літеру на $1/3$ h. Верхня частина літери вужча, ніж нижня. Коротка горизонтальна пряма лінія не виходить за межі півовалу.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два.

Мала літера x складається з двох елементів: малого правого і лівого півовалів.

Пояснення написання. Починаємо писати букву трохи нижче від верхньої рядкової лінії. Спочатку пишемо малий правий півовал, заокруглюємо вгору праворуч, торкаємося верхньої рядкової лінії і ведемо дугоподібну криву лінію вниз. Торкнувшись нижньої рядкової, заокруглюємо вгору, трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку, відступаємо на ширину півовалу і пишемо малий лівий півовал, як у літері с.

Увага! Початок лівого і правого півовалів – на $1/3$ h. Лінії півовалів збігаються лише в центральній частині. Угорі і внизу між ними є вільні «куточки».

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, і-два-і.

Мала літера ж складається з трьох елементів: малого правого і лівого півовалів і додаткового середнього елемента – короткої похилої і двох похилих з'єднувальних ліній.

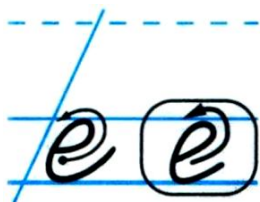

Пояснення написання. Починаємо писати букву трохи нижче від верхньої рядкової лінії. Спочатку пишемо малий правий півовал, відриваємо руку і від середини півовалу ведемо вгору праворуч до верхньої рядкової лінії похилу з'єднувальну лінію, далі, не відриваючи руки, пишемо похилу коротку лінію до нижньої рядкової лінії, звідси ведемо коротку з'єднувальну лінію вгору праворуч до середини робочого рядка. Потім відриваємо руку, відступаємо на ширину півовалу і пишемо малий лівий півовал. Закінчуємо писати літеру на середині робочого рядка.

Увага! Похила коротка і з'єднувальні лінії утворюють гострі кути. Ширина літери – 1 1/2 h (6 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, і-два-і, і-три-і.

Мала літера e складається з одного елемента – малого лівого півовалу з петлею вгорі, яка не виходить за межі рядка.

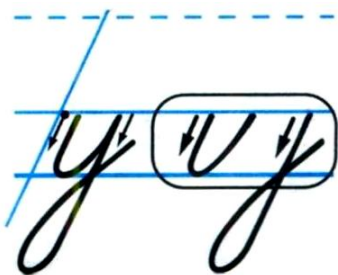

Пояснення написання. Починаємо писати літеру від середини робочого рядка. Ведемо дугоподібну лінію вгору праворуч, біля верхньої рядкової лінії заокруглюємо ліворуч і плавно прописуємо малий правий півовал, ведемо лінію до середини робочого рядка.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і.

П'ята група малих літер

Мала буква у складається з двох елементів: короткої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і подовженої похилої лінії з петлею внизу.

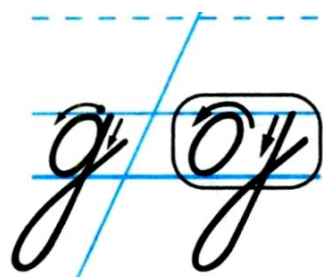

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо перший елемент – похилу коротку лінію з заокругленням унизу праворуч, яке доводимо до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другий елемент – подовжену похилу лінію з петлею внизу, яку закінчуємо писати на середині робочого рядка.

Увага! Біля нижньої рядкової лінії між першим і другим елементами є вільний «куточок».

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і.

Мала літера d складається з двох елементів: овалу і подовженої похилої лінії з петлею внизу.

Пояснення написання. Спочатку пишемо перший елемент – лівий малий овал. Потім, не відриваючи руки, ведемо з'єднувальну лінію до верхньої рядкової, по цій же лінії пишемо до нижньої міжрядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію з петлею внизу, яку закінчуємо писати на середині робочого рядка.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і.

Мала буква в складається з двох елементів: подовженої похилої лінії з петлею вгорі й овалу.

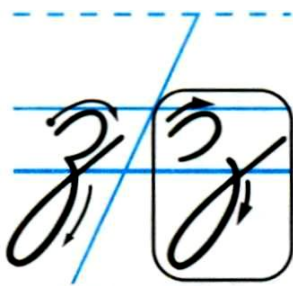
Літера буває *відкритої і закритої форми*. Закрита форма букви використовується в кінці слова, перед апострофом і наступними *л, м, я* (із цими літерами *буква в* поєднується короткою допоміжною лінією, що пишеться від нижньої рядкової лінії).

Пояснення написання закритої букви. Від верхньої рядкової лінії пишемо подовжену похилу лінію з петлею вгорі, яку, трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо в овал.

Пояснення написання відкритої букви. Від верхньої рядкової лінії пишемо подовжену похилу лінію з петлею вгорі. Не доводячи її до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вниз праворуч, торкаємося нижньої рядкової і ведемо дугоподібну лінію вгору. Трохи вище від середини робочого рядка заокруглюємо її вгору ліворуч, не доводячи до подовженої похилої лінії. Потім вгору праворуч пишемо злегка вигнуту лінію, яку доводимо до верхньої рядкової.

Літера пишеться під рахунок: і-раз, і-два.

Мала буква з складається з таких елементів: верхнього, що нагадує малий правий півовал, і нижнього, подібного до подовженої лінії з петлею внизу.

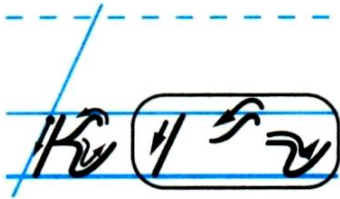
Пояснення написання. Трохи нижче від верхньої рядкової лінії починаємо писати малий правий півовал. Заокруглюємо вгору праворуч, торкаємося верхньої рядкової лінії і пишемо дугоподібну криву лінію вниз ліворуч, не доводячи до нижньої рядкової. Не відриваючи руки, рухом вправо і вниз пишемо другий елемент – петлю, яку закінчуємо писати на середині робочого рядка.

Увага! Початок написання петлі на $1/4$ н. Лінії петлі перетинаються на нижній рядковій лінії.

Пишеться під рахунок: і-раз, два-і.

Шоста група малих літер

Мала літера к складається з трьох елементів: короткої похилої лінії та двох кривих ліній.

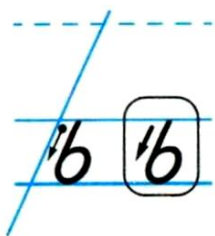

Пояснення написання. Від верхньої рядкової лінії пишемо перший елемент – коротку похилу лінію. Далі відриваємо руку, відступаємо вправо на ширину літери і трохи нижче від верхньої рядкової лінії починаємо писати другий елемент. Ведемо вгору ліворуч, на верхній рядковій лінії заокруглюємо і пишемо вниз пряму похилу лінію, заокруглюючи її ліворуч горизонтально до середини похилої короткої лінії. Потім, не відриваючи руки, ведемо по написаному праворуч, плавно заокруглюємо вниз і пишемо пряму похилу лінію, яку біля нижньої рядкової знову заокруглюємо праворуч і закінчуємо писати на середині робочого рядка.

Увага! Криві лінії пишуться на середині першого елемента.

Літера пишеться під рахунок: раз, і-два, три, чотири-і.

Буква ь складається з одного елемента – короткої похилої лінії, що переходить у малий овал.

Літера буває відкритої і закритої форми. Закрита форма букви використовується в кінці слова, перед апострофом і наступними *л, м, я* (із цими літерами *ь* поєднується короткою допоміжною лінією, що пишеться від нижньої рядкової лінії).

Пояснення написання закритої букви. Від верхньої рядкової лінії пишемо коротку похилу лінію, яку трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії заокруглюємо в овал, що займає половину висоти робочого рядка.

Пояснення написання відкритої букви. Від верхньої рядкової лінії пишемо похилу коротку лінію, яку трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії починаємо заокруглювати в овал на половину висоти робочого рядка. Верхню частину овалу (заокруглення) не доводимо до короткої похилої лінії, а повертаємо праворуч і пишемо злегка вигнуту лінію до верхньої рядкової лінії.

Літера пишеться під рахунок: раз-і-два.

Особливості написання і зразки великих літер українського алфавіту

За подібністю елементів і ступенем труднощів у написанні великі літери українського алфавіту об'єднуються у 5 груп:

1 група – букви, що складаються з подовженої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч та окремих додаткових елементів: *И, Й, Ш, Ц, Щ, Ч*;

2 група – букви, що мають передній плавний елемент: *Л, М, А, Я*;

3 група – букви, в основі яких – подовжена похила лінія із заокругленням унизу ліворуч: *І, Ї, Г, П, Т, У, Р, Г*;

4 група – букви, в основі яких – овал або півовал: *С, Є, Х, Ж, О, Ю, Ф, З, Е*;

5 група – букви особливо складної конструкції: *Н, К, Б, В, Д*.

Увага! Безвідривно пишуться тільки ті букви, у яких природно поєднуються складові елементи: *Д, Е, З, И, І, Л, М, О, С, У, Ц, Ч, Ш, Щ, Я*.

Нижче подаємо зразки, поелементний склад і пояснення написання кожної великої літери українського алфавіту.

Перша група великих літер

Велика літера И складається з двох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо перший елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням угорі та внизу. Далі, не відриваючи руки, ведемо вгору праворуч з'єднувальну пряму лінію (більш похилу, ніж контрольна лінія) до верхньої міжрядкової. Потім, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз у напрямку до нижньої рядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка.

Увага! Верхнє заокруглення в першому елементі починаємо писати на $1/3 h_1$. Відстань між елементами вгорі й внизу однакова. Другий елемент майже до верхньої лінії робочого рядка збігається зі з'єднувальною лінією.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і.

Велика літера Й складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу, додаткового елемента – короткої дугоподібної горизонтальної лінії.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо перший елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням угорі та внизу, не відриваючи руки, доводимо її, як і в літери И, до верхньої міжрядкової. Потім, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз у напрямку до нижньої рядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка. Відриваємо руку, трохи вище від верхньої міжрядкової лінії між першим і другим елементами пишемо зліва направо коротку горизонтальну вигнуту лінію.

Увага! Верхнє заокруглення в першому елементі, як і в літери И, починаємо писати на $1/3 h_1$. Відстань між елементами вгорі й внизу однакова. Другий елемент майже до верхньої лінії робочого рядка збігається зі з'єднувальною лінією. Коротка горизонтальна вигнута лінія пишеться на відстані $1/4 h_2 - 1,5$ мм.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і, три.

Велика літера Ш складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу, двох подовжених похилих ліній із заокругленням унизу.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо перший елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням угорі та внизу, не відриваючи руку, доводимо її до верхньої міжрядкової. Потім, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз у напрямку до нижньої рядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, також доводимо її до верхньої міжрядкової. Далі, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо третій елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка.

Увага! Ширина букви – $1,5 h$ (6 мм). Верхнє заокруглення в першому елементі починаємо писати на $1/3 h_1$. Відстань між елементами вгорі й внизу однакова. Другий і третій елементи майже до верхньої лінії робочого рядка збігаються зі з'єднувальною лінією.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і, три-і.

Велика літера Ц складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу, додаткового елемента – короткої петлі.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо перший елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням угорі та внизу.

Далі, не відриваючи руки, ведемо вгору праворуч з'єднувальну пряму лінію (більш похилу, ніж контрольна лінія) до верхньої міжрядкової. Звідси, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз у напрямку до нижньої рядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, ведемо її трохи вище від нижньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо коротку петлю (лінії, які її утворюють, перетинаються на нижній рядковій), доводимо лінію до середини робочого рядка.

Увага! Верхнє заокруглення в першому елементі починаємо писати на $1/3 h_1$. Відстань між першим і другим елементами вгорі й внизу однакова. Другий елемент майже до верхньої лінії робочого рядка збігається зі з'єднувальною лінією. Довжина петлі – $1/3 h_2$ (2 мм), ширина – $1/4 h$ (1 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і, три-і.

Велика літера Щ складається з чотирьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням угорі та внизу, двох подовжених похилих ліній із заокругленням унизу, додаткового елемента – короткої петлі.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо перший елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням угорі та внизу, не відриваючи руки, доводимо її до

верхньої міжрядкової. Потім, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз у напрямку до нижньої рядкової лінії другий елемент – подовжену похилу лінію з заокругленням унизу праворуч, також доводимо її до верхньої міжрядкової. Звідси, не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз у напрямку до нижньої рядкової лінії третій елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, ведемо її трохи вище від нижньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо коротку петлю (лінії, які її утворюють, перетинаються на нижній рядковій), доводимо лінію до середини робочого рядка.

Увага! Ширина букви – $1,5 h$ (6 мм). Верхнє заокруглення в першому елементі починаємо писати на $1/3 h_1$. Відстань між елементами вгорі й внизу однакова. Другий і третій елементи майже до верхньої лінії робочого рядка збігаються зі з'єднувальною лінією. Довжина петлі – $1/3 h_2$ (2 мм), ширина – $1/4 h$ (1 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і, три-і, чотири-і.

Велика буква Ч складається з двох елементів: похилої лінії із заокругленнями вгорі та внизу, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу.

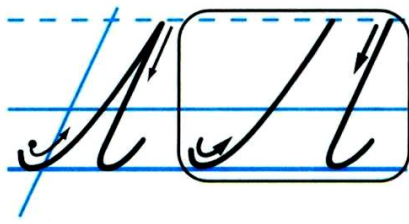
Пояснення написання. Починаємо писати перший елемент трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, заокруглюємо на ній праворуч і пишемо пряму вниз до верхньої рядкової лінії. Трохи не доводячи до неї, заокруглюємо праворуч і ведемо з'єднувальну лінію вгору до верхньої міжрядкової. Не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії.

Увага! Верхнє заокруглення в першому елементі починаємо писати на $1/3 h_1$. Перший і другий елементи поєднуються на середині широкого рядка, між ними над верхньою рядковою лінією є вільний «куточок».

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і.

Друга група великих літер

Велика літера Л складається з двох елементів: подовженого переднього плавного елемента й подовженої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч.

Пояснення написання. Трохи вище від нижньої рядкової лінії починаємо писати перший елемент – передній плавний елемент, доводимо його до верхньої міжрядкової лінії.

Потім, не відриваючи руки, пишемо другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо його до середини робочого рядка.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3 h$. Перший і другий елемент зливаються майже до середини широкого рядка.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і.

Велика буква М складається з трьох елементів: подовженого переднього плавного елемента і двох подовжених похилих ліній із заокругленням унизу праворуч.

Пояснення написання. Трохи вище від нижньої рядкової лінії починаємо писати перший елемент – передній плавний елемент, доводимо його до верхньої міжрядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо його до верхньої міжрядкової лінії.

Звідси, не відриваючи руки, пишемо третій елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо його до середини робочого рядка.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3 h$. Перший і другий елемент зливаються майже до середини широкого рядка. Другий і третій елемент збігаються майже по всій висоті широкого рядка. Відстань угорі й внизу між другим і третім елементами однакова.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і.

Велика буква А складається з трьох елементів: подовженого переднього плавного елемента, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і короткої горизонтальної прямої лінії.

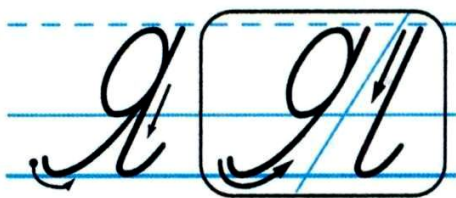
Пояснення написання. Трохи вище від нижньої рядкової лінії починаємо писати перший елемент – передній плавний елемент, доводимо його до

верхньої міжрядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо його до середини робочого рядка. Відриваємо руку і по верхній рядковій лінії зліва направо пишемо третій елемент – коротку горизонтальну пряму лінію, симетричну з обох сторін.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3$ h. Перший і другий елемент зливаються майже до середини широкого рядка. Коротка горизонтальна пряма лінія не виходить за межі лівої та правої частини букви.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і. три.

Велика літера Я складається з таких елементів: подовженого переднього плавного елемента, що переходить в овал, і подовженої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч.

Пояснення написання. Трохи вище від нижньої рядкової лінії починаємо писати перший елемент – передній плавний елемент, не доводячи його до верхньої міжрядкової лінії, заокруглюємо вгору ліворуч, описуючи овал на висоту широкого рядка, далі ведемо з'єднувальну лінію до верхньої міжрядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, ведемо її до середини робочого рядка.

Увага! Заокруглення в передньому плавному елементі починається на $1/3$ h.

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три-і.

Третя група великих літер

Велика буква І складається з подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і верхнього гострого елемента.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру з гострого елемента трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Ведемо коротку лінію похило праворуч вгору до верхньої міжрядкової. Потім, не відриваючи руки, пишемо вниз подовжену похилу лінію, яку біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо ліворуч, торкаючись її. Закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії.

Увага! Крапку над великою буквою *I* не ставимо. Закінчуємо писати літеру на $1/3 h$.

Літера пишеться під рахунок: і, раз-і.

Велика літера *Ї* складається з подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і верхнього гострого елемента, додаткового елемента – двох крапок.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру так само, як велику літеру *I*, трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Ведемо коротку лінію похило праворуч вгору до верхньої міжрядкової. Потім, не відриваючи руки, пишемо вниз подовжену похилу лінію, яку біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо ліворуч, торкаючись її, закінчуємо писати лінію трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім трохи вище від верхньої міжрядкової лінії над першим елементом по обидві його сторони ставимо дві крапки.

Увага! Закінчуємо писати літеру на $1/3 h$. Дві крапки ставляться симетрично над верхньою міжрядковою лінією на відстані $1/4 h_2$ (1,5 мм).

Літера пишеться під рахунок: і, раз-і, два-три.

Велика літера *У* складається з двох елементів: похилої лінії із заокругленням угорі й унизу, похилої подовженої лінії із заокругленням унизу ліворуч.

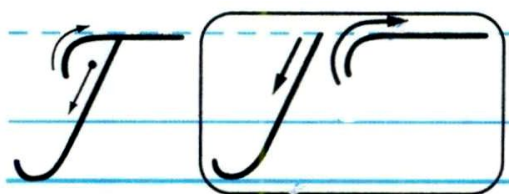
Пояснення написання. Починаємо писати перший елемент трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, заокруглюємо на ній праворуч і пишемо пряму вниз до верхньої рядкової лінії. Трохи не доводячи до неї, заокруглюємо праворуч і ведемо з'єднувальну лінію вгору до верхньої міжрядкової. Не відриваючи руки, по цій же лінії пишемо вниз похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії.

Увага! Верхнє заокруглення в першому елементі починаємо писати на $1/3 h_1$. Перший і другий елементи поєднуються на середині широкого рядка, між ними над верхньою рядковою лінією є вільний «куточок». Закінчуємо писати літеру на $1/3 h$.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і.

Велика буква Г складається з двох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і додаткового верхнього елемента – горизонтальної лінії з лівим заокругленням на початку.

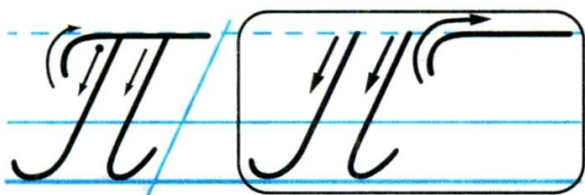

Пояснення написання. Від верхньої міжрядкової лінії починаємо писати перший елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку і від середини широкого рядка пишемо другий елемент. Ведемо лінію вгору, заокруглюючи праворуч до верхньої міжрядкової, далі пишемо по ній пряму горизонтальну пряму лінію рухом зліва направо.

Увага! Закінчуємо писати перший елемент на $1/3 h$. Довжина горизонтальної лінії – $2,5 h$ (10 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, і-два.

Велика літера П складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і додаткового верхнього елемента – горизонтальної лінії з лівим заокругленням на початку.

Пояснення написання. Від верхньої міжрядкової лінії починаємо писати перший елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку, відступаємо на ширину літери і від верхньої міжрядкової літери пишемо другий елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка. Знову відриваємо руку і від середини широкого рядка ведемо лінію вгору, заокруглюючи праворуч до верхньої міжрядкової, далі по ній пишемо зліва направо пряму горизонтальну лінію.

Увага! Закінчуємо писати перший елемент на $1/3 h$. Довжина горизонтальної лінії – $2,5 h$ (10 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, і-три.

Велика літера Т складається з чотирьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч, подовженої похилої лінії, подовженої похилої лінії із заокругленням унизу праворуч і додаткового верхнього елемента – горизонтальної лінії з лівим заокругленням на початку.

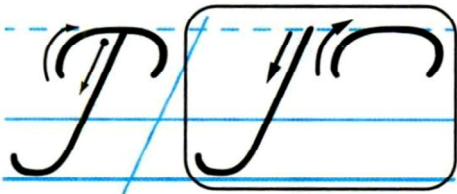
Пояснення написання. Від верхньої міжрядкової лінії починаємо писати перший елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу

ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Відриваємо руку, трохи відступаємо від першого елемента і від верхньої міжрядкової літери пишемо другий елемент – похилу подовжену лінію. Знову відриваємо руку, трохи відступаємо від другого елемента і від верхньої міжрядкової літери пишемо третій елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу праворуч, доводимо її до середини робочого рядка. Потім знову відриваємо руку і від середини широкого рядка ведемо лінію вгору, заокруглюючи праворуч до верхньої міжрядкової, далі по ній пишемо зліва направо пряму горизонтальну лінію.

Увага! Закінчуємо писати перший елемент на $1/3 h$. Довжина горизонтальної лінії – $3 h$ (12 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два, три-і, і-чотири.

Велика літера Р складається з двох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і додаткового верхнього елемента – верхнього півовалу.

Пояснення написання. Від верхньої міжрядкової лінії починаємо писати перший елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої

рядкової лінії. Потім відриваємо руку і від середини широкого рядка (ліворуч від першого елемента) ведемо лінію вгору, плавно заокруглюючи праворуч до верхньої міжрядкової, пишемо невеличку лінію по ній, заокруглюємо вниз і завершуємо писати так, щоб права частина була симетрична лівій частині елемента.

Увага! Закінчуємо писати перший елемент на $1/3 h$. Верхній елемент займає $1/2 h$ (3 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, і-два.

Велика буква Г складається з двох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і додаткового елемента – короткої горизонтальної вигнутої лінії.

Пояснення написання. Від верхньої міжрядкової лінії починаємо писати перший елемент – похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку і від першого елемента ведемо коротку вигнуту горизонтальну лінію праворуч.

Увага! Закінчуємо писати перший елемент на $1/3 h$. Довжина верхнього елемента – h (4 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два.

Четверта група великих літер

Велика літера С – великий лівий півовал.

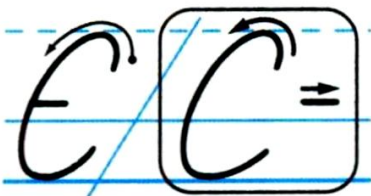

Пояснення написання. Починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Ведемо лінію, заокруглюючи вгору ліворуч, торкаємося верхньої міжрядкової і пишемо дугоподібну криву вниз, перетинаючи верхню рядкову лінію. Трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вниз праворуч і, торкнувшись нижньої рядкової лінії, ведемо вгору до середини робочого рядка.

Увага! Починаємо писати літеру, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Верхнє заокруглення у букві вужче, ніж нижнє.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і.

Велика літера Є складається з двох елементів: великого лівого півовалу і додаткового елемента – короткої горизонтальної прямої лінії.

Пояснення написання. Починаємо писати перший елемент, як і в літері С, трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, доводимо його до середини робочого рядка. Потім відриваємо руку і від середини півовалу (трохи вище від верхньої рядкової лінії) пишемо вправо коротку горизонтальну пряму лінію, яка не повинна виходити за межі півовалу.

Увага! Починаємо писати літеру, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Верхнє заокруглення у букві

вужче, ніж нижнє. Коротка горизонтальна пряма лінія пишеться на $1/2 (h + h_1)$ (на 1 мм вище від верхньої рядкової лінії), довжина її – $1/2$ ширини півовалу.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два.

Велика літера Х складається з двох елементів: правого і лівого великих півовалів.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо великий правий півовал, заокруглюємо вгору ліворуч, торкаючись верхньої міжрядкової лінії, ведемо дугоподібну криву вниз, перетинаючи верхню рядкову лінію. Трохи не доводячи до нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вниз ліворуч, торкаємося нижньої рядкової лінії і знову заокруглюємо вгору, закінчуємо писати трохи вище від неї. Потім відриваємо руку, відступаємо на ширину півовалу і пишемо великий лівий півовал, як у букві С.

Увага! Починаємо писати правий і лівий півовали, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Правий півовал закінчуємо писати на $1/3 h$, а лівий – на $1/2 h$. Лінії півовалів збігаються лише в центральній частині букви, угорі і внизу між ними є «куточки».

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, і-два-і.

Велика літера Ж складається з трьох елементів: правого і лівого великих півовалів, додаткового середнього елемента – подовженої похилої і двох похилих з'єднувальних ліній.

Пояснення написання. Починаємо писати букву трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку пишемо великий правий півовал, відриваємо руку і від середини півовалу ведемо вгору праворуч до верхньої міжрядкової лінії коротку похилу з'єднувальну лінію, далі, не відриваючи руки, пишемо подовжену похилу лінію до нижньої рядкової лінії, звідси ведемо вгору праворуч коротку похилу з'єднувальну лінію, яку завершуємо писати трохи вище від верхньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку, відступаємо на ширину півовалу і пишемо великий лівий півовал, який починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії і закінчуємо на середині робочого рядка.

Увага! Починаємо писати правий і лівий півовали, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Правий півовал закінчуємо писати на $1/3 h$, а лівий – на $1/2 h$. Відстань між подовженою похилою лінією і півовалами вгорі та внизу однакова. З'єднувальні лінії середнього додаткового елемента поєднуються з півовалами на $1/2 (h + h_1)$ (на 1 мм вище від верхньої рядкової лінії). Вони утворюють із подовженою похилою лінією гострі кути. Ширина літери – $1,5 h$ (6 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, і-два-і, і-три-і.

Велика буква О – це великий овал.

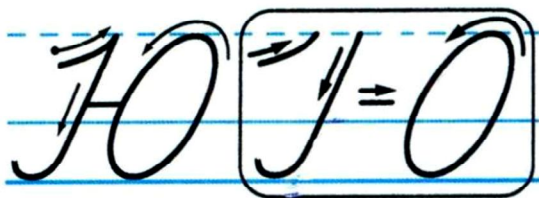
Пояснення написання. Починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, заокруглюємо вгору ліворуч, торкаючись її, і ведемо плавну дугоподібну криву до нижньої рядкової лінії. Торкнувшись нижньої рядкової лінії, заокруглюємо вгору праворуч і з'єднуємо з початком написання літери.

Увага! Починаємо писати літеру, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Ширина літери – $1,5 h$ (6 мм).

З іншими літерами велика буква О поєднується знизу (від нижньої рядкової) за допомогою з'єднувальної лінії.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і.

Велика літера Ю складається з таких елементів: подовженої похилої лінії з верхнім гострим елементом і заокругленням унизу ліворуч, великого овалу, короткої горизонтальної прямої лінії.

Пояснення написання.

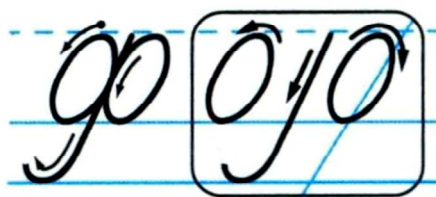
Починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, ведемо до неї штрих (ледь вигнуту лінію). Не відриваючи руки, пишемо подовжену похилу лінію із заокругленням унизу ліворуч, закінчуємо писати її трохи вище від нижньої робочої лінії. Потім відриваємо руку і від середини першого елемента (трохи вище від верхньої рядкової лінії) ведемо вправо коротку горизонтальну пряму лінію. Знову відриваємо руку, відступаємо на ширину великого овалу і пишемо його, торкаючись другого елемента.

Увага! Починаємо писати короткий штрих, відступивши від верхньої міжрядкової лінії $1/3 h_1$ (2 мм). Коротка горизонтальна пряма лінія пишеться на $1/2 (h + h_1)$ (на 1 мм вище від верхньої рядкової лінії), довжина її – $1/2$ ширини овалу. Ширина букви – $2 h$ (8 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два, і-три-і.

Велика літера Ф складається з трьох елементів: двох овалів і подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч.

У різних методичних посібниках і прописах по-різному подано послідовність написання елементів великої літери «еф». Зокрема, пропонується такі способи: 1) спочатку безвідривне написання овалів, а потім – подовженої лінії із заокругленням унизу праворуч; 2) написання подовженої похилої лінії із заокругленням унизу, а потім безвідривне написання овалів (спочатку лівого, потім правого у дзеркальному зображенні – рухом зліва направо); 3) написання подовженої лінії з заокругленням унизу, а потім написання овалів із відривом ручки (обидва овали пишуться рухом справа наліво). Другий спосіб використовується найчастіше.

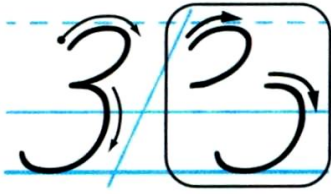
Пояснення написання (2-й спосіб).

Починаємо писати перший елемент – лівий овал – трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, заокруглюємо вгору ліворуч, торкаючись верхньої міжрядкової лінії, описуємо овал, торкаючись верхньої рядкової лінії, доводимо до початку овалу і ведемо з'єднувальну лінію вгору до міжрядкової лінії. Не відриваючи руки, пишемо другий елемент – подовжену похилу лінію із заокругленням унизу ліворуч, який закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку і трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії (від початку першого елемента) починаємо писати правий овал так, щоб він торкався верхньої міжрядкової і верхньої рядкової ліній та з'єднувався з другим елементом.

Увага! Перший і третій елемент починаємо писати, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/2 h_1$ (3 мм). Між овалами і подовженою похилою лінією є вільні «куточки». Ширина літери – $1,5 h$ (6 мм).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і, і-три-і.

Велика буква З складається з двох правих півовалів.

Пояснення написання. Починаємо писати перший елемент трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, заокруглюємо вгору праворуч, торкаємося верхньої міжрядкової й описуємо верхній правий півовал, трохи не доводячи його до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо другий елемент – нижній правий півовал. Ведемо лінію вниз праворуч, торкаємося нижньої рядкової лінії і заокруглюємо вгору ліворуч, трохи вище від неї.

Увага! Починаємо писати літеру, відступивши від верхньої рядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм), закінчуємо – на $1/3 h$. Нижній півовал ширший від верхнього на $1/4 h$ (1 мм), висота його – $1/2 (h + h_1)$ (5 мм). На місці поєднання верхнього і нижнього півовалів має утворитися «куточок».

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, два-і.

Велика літера Е складається з двох лівих півовалів.

Пояснення написання. Починаємо писати перший елемент трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії. Заокруглюємо вгору ліворуч, торкаємося верхньої міжрядкової лінії й описуємо верхній лівий півовал, трохи не доводячи до верхньої рядкової лінії. Потім, не відриваючи руки, пишемо нижній лівий півовал. Ведемо вниз ліворуч до нижньої рядкової лінії, торкаємося її та заокруглюємо праворуч вгору до середини робочого рядка.

Увага! Починаємо писати літеру, відступивши від верхньої рядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Нижній півовал ширший від верхнього на $1/4 h$ (1 мм), висота його – $1/2 (h + h_1)$ (5 мм). На місці поєднання верхнього і нижнього півовалів має утворитися «куточок».

Літера пишеться під рахунок: і-раз, і-два-і.

П'ята група великих літер

Велика літера Н складається з таких елементів: подовженої похилої лінії з верхнім гострим елементом і заокругленням унизу ліворуч, подовженої похилої лінії з петлею вгорі та заокругленням унизу праворуч.

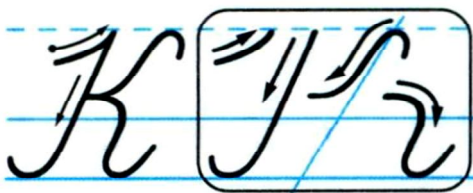

Пояснення написання. Починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, ведемо до неї штрих (ледь вигнуту лінію). Не відриваючи руки, пишемо подовжену похилу лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку і від верхньої рядкової лінії пишемо похилу з'єднувальну лінію вгору праворуч, не доводячи до верхньої міжрядкової, заокруглюємо ліворуч, описуючи петлю, і ведемо подовжену похилу лінію із заокругленням унизу праворуч, яку закінчуємо писати на середині робочого рядка.

Увага! Починаємо писати короткий штрих, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Перший елемент закінчуємо писати на $1/3 h$.

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, і-два-і.

Велика літера К складається з таких елементів: подовженої похилої лінії з верхнім гострим елементом і заокругленням унизу ліворуч, двох кривих ліній.

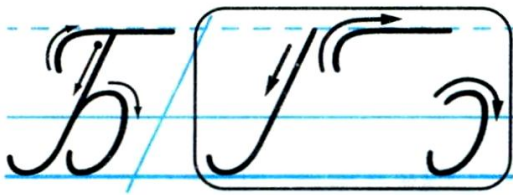

Пояснення написання. Починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, ведемо до неї штрих (ледь вигнуту лінію). Не відриваючи руки, пишемо подовжену похилу лінію із заокругленням унизу ліворуч, закінчуємо писати її трохи вище від нижньої робочої лінії. Відриваємо руку, відступаємо вправо на ширину букви і трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії починаємо писати другий елемент. Ведемо вгору ліворуч, на верхній міжрядковій лінії заокруглюємо і пишемо вниз пряму похилу лінію, заокруглюючи її ліворуч горизонтально до середини першого елемента. Потім, не відриваючи руки, ведемо по написаному праворуч, плавно заокруглюємо вниз і пишемо пряму похилу лінію, яку біля нижньої рядкової знову заокруглюємо праворуч і доводимо до середини робочого рядка.

Увага! Починаємо писати короткий штрих, відступивши від верхньої міжрядкової лінії на $1/3 h_1$ (2 мм). Перший елемент закінчуємо писати на $1/3 h$. Другий і третій елементи поєднуються на $1/2 (h + h_1)$ (на 1 мм вище від верхньої рядкової лінії).

Літера пишеться під рахунок: і-раз-і, і-два-і, і-три-і.

Велика буква Б складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч, півовалу і верхнього додаткового елемента – горизонтальної лінії з лівим заокругленням на початку.

Пояснення написання. Починаємо писати літеру від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку ведемо похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку і від середини широкого рядка (ліворуч від першого елемента) ведемо лінію вгору, заокруглюючи праворуч до верхньої міжрядкової, далі по ній пишемо рухом зліва направо пряму горизонтальну лінію. Знову відриваємо руку і від середини першого елемента (трохи вище від верхньої рядкової лінії) пишемо другий елемент. Заокруглюємо праворуч і описуємо малий півовал, який унизу торкається нижньої рядкової лінії, а його кінець не з'єднується з першим елементом, плавно заокруглюється вгору.

Увага! Закінчуємо писати перший елемент на $1/3 h$. Поєднання елементів у букві робиться на $1/2 (h + h_1)$ (тобто на середині висоти букви). Горизонтальна лінія з лівим заокругленням, що починає писатися під верхньою міжрядковою лінією, відступає від неї на $1/2 h_1$ (3 мм). Довжина її – $2,5 h$ (10 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, і-два, і-три-і.

Велика буква В складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії із заокругленням унизу ліворуч і двох півовалів.

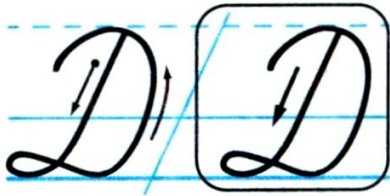

Пояснення написання. Починаємо писати літеру від верхньої міжрядкової лінії. Спочатку ведемо похилу подовжену лінію із заокругленням унизу ліворуч, яку закінчуємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії. Потім відриваємо руку і від середини широкого рядка (ліворуч від першого елемента) ведемо лінію вгору праворуч, заокруглюючи і торкаючись верхньої міжрядкової лінії, описуємо півовал, трохи не доводячи до верхньої рядкової лінії. Не відриваючи руки, рухом праворуч і вниз пишемо нижній півовал, який унизу, як і у великій літері Б, торкається нижньої рядкової лінії, а його кінець не з'єднується з першим елементом, плавно заокруглюється вгору.

Увага! Нижній півовал ширший від верхнього на $1/4 h$ (1 мм), висота його – $1/2 (h + h_1)$ (5 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, і-два-і, три-і.

Велика буква Д складається з трьох елементів: подовженої похилої лінії, яка переходить у горизонтальну петлю, та великого півовалу.

Пояснення написання. Починаємо писати перший елемент – подовжену похилу лінію – від верхньої міжрядкової лінії. Трохи не доводячи до нижньої рядкової, заокруглюємо ліворуч, описуючи петлю, яка ніби лежить на нижній рядковій лінії. Далі плавно заокруглюємо вниз, торкаючись нижньої рядкової лінії, ведемо вгору праворуч, описуючи великий півовал, що торкається верхньої міжрядкової лінії і закінчується на середині широкого рядка.

Увага! Ширина літери (відстань між основними її елементами) – h (4 мм).

Літера пишеться під рахунок: раз-і, два-і, три.

Основні типи і способи з'єднань літер українського алфавіту

Після оволодіння первинними вміннями каліграфічного письма нової букви першокласники вчаться поєднувати її з іншими, вже вивченими, у складах (буквосполученнях) і словах. Роботу над ознайомленням учнів із різними типами та способами з'єднань рукописних букв передбачено на кожній сторінці зошитів із друкованою основою.

Розрізняють *три основні типи з'єднань* літер: верхнє, нижнє і середнє. Наприклад:

Верхнє з'єднання

ни пі ту ув ат оп

Середнє з'єднання

аб до со фа уг ич

Нижнє з'єднання

ал ом тл фл ця шм

Типи з'єднань літер залежать від початку написання наступної літери. Якщо наступна літера пишеться від верхньої рядкової лінії, то з'єднання буде **верхнім** (див. зразки вище – *ни, пі, ту, ув, ат, оп*). Якщо початок написання наступної літери ближче до середини робочого рядка, тоді з'єднання **середнє** (див. зразки вище – *аб, до, со, фа, уг, ич*). У випадку, коли наступну літеру починаємо писати трохи вище від нижньої рядкової лінії (літери з переднім плавним елементом – л, м, я, а також *т*), то з'єднання буде **нижнім** (див. зразок вище – *ал, ом, тл, фл, ця, шм*). Порівняймо типи з'єднання літери *к* з іншими літерами: *ко* – середнє, *кл* – нижнє, *кн, кр* – верхнє.

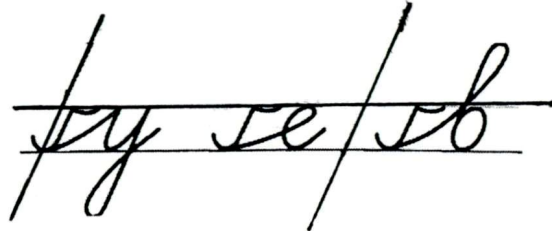
ко кл / кн кр

Крім того, існують *два способи з'єднання* літер: безвідривне та відривне.

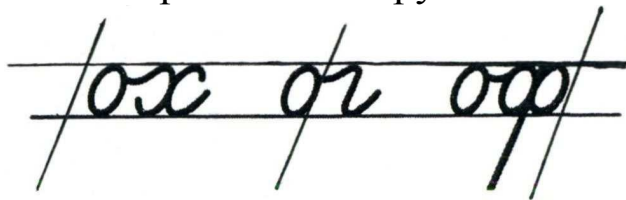
Безвідривне (природне) з'єднання літер буде в тому випадку, коли лінії їхніх елементів зливаються – останній елемент попередньої літери легко переходить у початок наступної, наприклад: *лу, пі, си, Мі, Ня* тощо.

Відривне поєднання застосовується тоді, коли попередня літера не має власної з'єднувальної лінії і треба писати додаткову (наприклад: *бу, ге, ол, Юл, Гу, Ді, Ре, Бе, За* тощо), або коли наступна літера має у своїй структурі овал чи правий півовал (*о, а, б, ф, д, с, є*), які пишуться справа наліво, тому треба відірвати ручку від паперу.

Залежно від початку написання літери, з якою ми поєднуємо попередню, використовуємо коротку пряму похилу і вигнуту лінії.

Літера **о** з наступною буквою може поєднуватись безвідривно і відривно різними типами з'єднань. Безвідривним, за допомогою короткої злегка вигнутої лінії, буде верхнє поєднання літери *о* з наступними *ш, ц, р, т, п, н, в*, а також іншими, які пишуться від верхньої рядкової та з літерами *з, х, ж, г*, які починають писатися з лівого півовалу і лівого верхнього заокруглення.

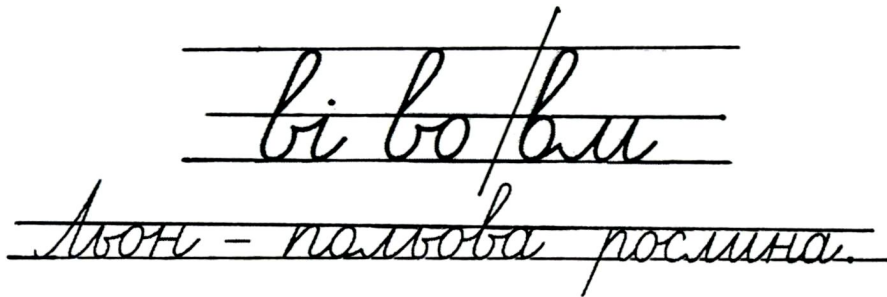
Відривне нижнє з'єднання (за допомогою короткої прямої лінії, яка пишеться від нижньої рядкової лінії з основи овалу), буде в літери *о* з наступними *л, м, я, г*, бо вони починають писатися трохи вище від нижньої рядкової.

Рядкові літери *в, ь*, як уже зазначалося вище, бувають відкритої та закритої форми. Відкрита форма цих букв використовується для поєднання з літерами, які починають писатися з верхньої рядкової

лінії або трохи нижче неї (*i, u, y, ш, к, п, г* та ін.). У такому випадку з'єднання буде безвідривне верхнє. Якщо літери *в, ь* поєднуються з буквами, що починають писатися з овалу чи правого півовалу (*о, а, б, с* та ін.) літери *в, ь* пишуться відкритими, але з'єднання буде верхнім відривним (відриваємо руку, відступаємо на ширину літери і пишемо овал (півовал)).

Закриту форму букв *в* та *ь* пишемо, коли вони поєднуються з наступними *л, м, я, г*, які починають писатися над нижньою рядковою лінією. Тоді від *в* та *ь* пишемо коротку пряму з'єднувальну лінію від нижньої рядкової до початку написання наступної букви. З'єднання в цьому випадку буде нижнім відривним.

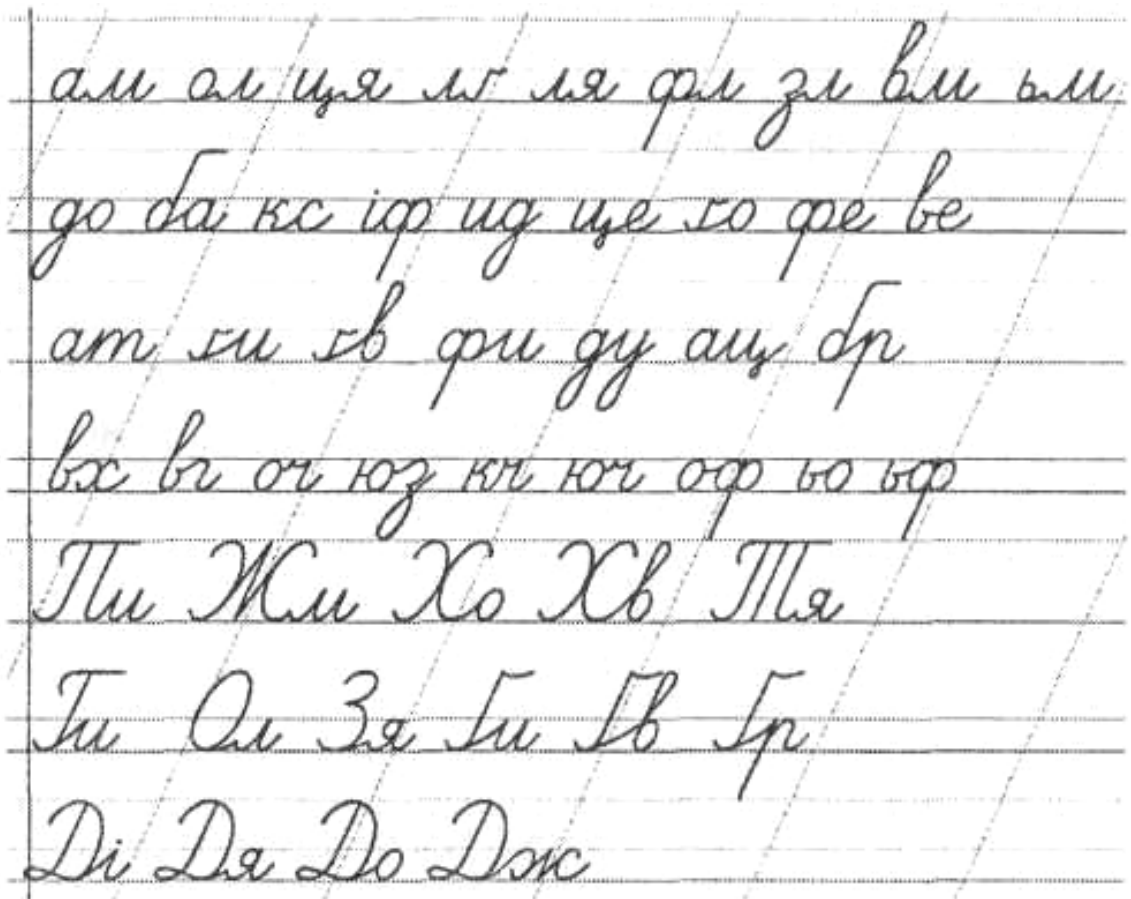
Великі літери *Б, В, Г, І, Д, З, І, О, Р, У, Ф, Ю* завжди поєднуються з наступними літерами з відривом ручки від паперу, оскільки не мають власної з'єднувальної лінії вправо. Тому від основи цих літер з нижньої рядкової пишеться з'єднувальна лінія до початку письма наступної літери. Довжина цієї з'єднувальної лінії та її прогнутість залежить від початку письма наступної літери.

Зауважимо, що робота над виробленням у першокласників навичок правильного каліграфічного з'єднання літер є обов'язковою на кожному уроці навчання грамоти в букварному періоді. До неї не можна ставитися формально. Учитель повинен пояснити і показати учням, що неправильне з'єднання літер призводить до орфографічних помилок. Наприклад, неправильне нижнє з'єднання літери *о* з *л, м* робить схожою букву *о* на *а*.

Бажано, щоб першокласники тренувалися правильно писати буквосполучення, в яких нова літера поєднується з уже вивченими, і навпаки, вивчені літери поєднуються з новою. Таку роботу можна організувати не лише у прописах, а й у додаткових зошитах.

Зразки з'єднань букв українського алфавіту

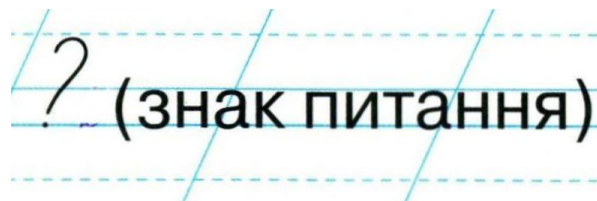
Зразки та пояснення написання розділових знаків і апострофа

Крапка ставиться на нижній рядковій лінії. Ручку ставимо на папір, злегка натискуємо і піднімаємо.

Знак оклику починаємо писати від верхньої міжрядкової лінії. Ведемо подовжену похилу пряму лінію вниз до середини рядка. Потім відриваємо руку і під цією лінією на нижній рядковій лінії ставимо одним дотиком крапку.

Знак питання починаємо писати трохи нижче від верхньої міжрядкової лінії, ведемо вгору, заокруглюючи праворуч вниз. Біля верхньої рядкової лінії вигинається ліворуч і вниз до середини рядка. Потім відриваємо руку і під цією лінією на нижній рядковій лінії ставимо одним дотиком крапку.

Кома так само, як і крапка, пишеться на нижній рядковій лінії.

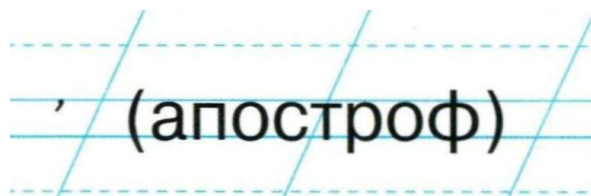
Спочатку ставимо крапку, потім робимо короткий дугоподібний штрих (довжина – 1 мм) униз.

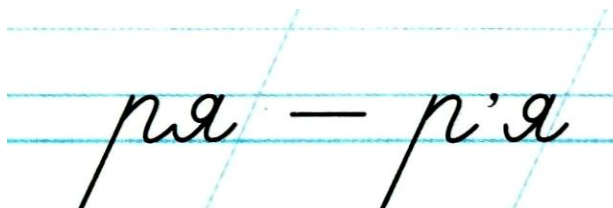
Тире – коротка горизонтальна лінія (довжина – 4 мм). Пишеться рухом зліва направо посередині робочого рядка.

Лапки пишуться на нижній рядковій та верхній міжрядковій лініях. За формою такі, як і кома (довжина – 1 мм).

Апостроф пишеться на верхній рядковій лінії. За формою він такий самий, як і кома. Букви, між якими ставиться апостроф, не з'єднуються.

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ РУКОПИСНОЮ БУКВОЮ НА УРОЦІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Алгоритм вивчення нової рукописної букви

Ознайомлення першокласників із новою рукописною буквою на уроці навчання грамоти доцільно проводити в такій послідовності:

1. Аналіз демонстраційного зразка друкованої і рукописної літер, їх порівняння.
2. Встановлення схожості структури літери з предметами навколишньої дійсності.
3. Встановлення подібності між вивченими літерами і новою.
4. Визначення поелементної будови літери (із застосуванням демонстраційної картки або написанням учителем на дошці).
5. Пояснення написання літери вчителем на дошці.
6. Письмо літери учнями в повітрі (коментоване і під рахунок).
7. Письмо «сухим пером», викладання літери із мотузочки та інші прийоми.
8. Обведення учнями пунктирних зразків літери у зошиті.
9. Письмо учнями 3-4 літер самостійно.*
10. Перевірка написаного вчителем, аналіз основних помилок.
11. Дописування учнями рядка літери самостійно.
12. Перевірка написаного вчителем або самоаналіз, самооцінка учнями.**

* **Примітка.** У процесі проведення цього виду роботи вчитель ходить між партами, спостерігає, як працюють учні, надає індивідуальну допомогу.

** **Примітка.** Після написання першого рядка нової букви необхідно залучати учнів до самоаналізу й самооцінки виконаної роботи. З цією метою можна запропонувати першокласникам обрати більш вдало написану літеру («Королеву рядка») і намалювати над нею корону, а також визначити літеру, написану найгірше («Попелюшку»), і поставити над нею іншу позначку. Такий спосіб самоперевірки буде доречним і під час вивчення арабських цифр.

Алгоритм запису складів (буквосполучень) із новою буквою

Ознайомлення учнів із типами і способами з'єднання нової букви із раніше вивченими, запис складів і буквосполучень із нею методисти рекомендують проводити в такій послідовності:

1. Хорове повторення за вчителем або читання складу (сполучень букв) учнями (з дошки, таблиці або зошиту для письма).
2. Визначення звуків у складі (звукосполученні).
3. Називання літер на позначення цих звуків за порядком для запису.
4. Позначення звуків у складі (звукосполученні) друкованими буквами з розрізної азбуки.
5. З'ясування типів і способів з'єднань літер (верхнє, середнє або нижнє; відривне або безвідривне).
6. Показ каліграфічного написання складу (буквосполучення) вчителем на дошці із коментуванням.
8. Самостійний запис складу (буквосполучення) учнями.
9. Самоперевірка його написання шляхом перечитування і зіставлення зі зразком.
10. Самостійний добір слів зі складом (буквосполученням), що знаходиться в різних позиціях у слові.

Алгоритм запису слів із новою буквою

1. Хорове повторення за вчителем або читання слова учнями з прописів (дошки, таблиці).
2. З'ясування значення слова, усне складання з ним словосполучень або речень (за малюнком або (за запитаннями вчителя).
3. Частковий або повний звуко-буквений аналіз слів, моделювання чи складання з розрізної азбуки. З'ясування розбіжностей між вимовою і написанням (якщо вони є).
4. Поділ слова на склади, називання їх за порядком.
5. З'ясування складних випадків з'єднань букв.*

*

Примітка. На перших етапах під час запису односкладових, коротких двоскладових слів варто аналізувати всі з'єднання у слові.

6. Показ послідовності написання слова вчителем на дошці з поясненням типів і способів з'єднання букв.

7. Самостійний запис учнями слова в зошиті.

8. Аналіз написаного слова шляхом перечитування, позначення окремих букв (наприклад, підкреслення букв на позначення голосних або приголосних звуків), зіставлення його зі зразком, виправлення допущених помилок.

Алгоритм запису речень із новою буквою

1. Хорове повторення за вчителем або читання речення учнями з прописів, таблиць, карток (друкований або рукописний варіант)*.

2. Обговорення змісту прочитаного (про кого/що говориться у реченні, що про нього повідомляється), уточнення значення незнайомих слів.

3. Визначення кількості слів у реченні, називання їх по порядку, побудова графічної моделі.

4. Повторення правил запису речення (з'ясування, як пишеться перше слово в реченні, який розділовий знак ставиться в кінці речення, визначення основних орфограм у словах).

5. Показ послідовності написання речення вчителем на дошці з поясненням складних випадків з'єднання букв у словах.

6. Самостійний запис учнями речення в зошиті (з дошки / із зразка поданого в зошиті) з орфографічним промовлянням (коментуванням) або під диктовку вчителя.

7. Аналіз самостійно написаного речення, зіставлення його зі зразком, виправлення допущених помилок.

*

Примітка. Речення може бути деформоване, тоді спочатку необхідно скласти його з розрізнених слів. Крім того, учні можуть самостійно скласти речення із раніше записаних слів.

НАПИСАННЯ АРАБСЬКИХ ЦИФР І АРИФМЕТИЧНИХ ЗНАКІВ

Основні елементи арабських цифр

Арабські цифри складаються з таких елементів:

- 1) коротка пряма похила лінія;
- 2) довга пряма похила лінія;
- 3) правий і лівий малий півовали;
- 4) правий і лівий великий півовали;
- 5) великий і малий овали;
- 6) горизонтальна хвиляста лінія;
- 7) коротка горизонтальна пряма лінія;
- 8) горизонтальна дугоподібна лінія.

Технічні характеристики арабських цифр

У сучасній початковій школі навчання каліграфічного письма арабських цифр і арифметичних знаків здійснюється в зошитах із графічною сіткою № 5 (у клітинку).

Щоб учні правильно розміщували цифри в клітинці, точно передавали їхню конфігурацію, необхідно дотримуватися таких вимог:

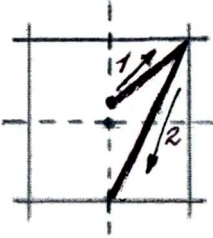
- кожна цифра пишеться в окремій клітинці під нахилом 65° ;
- верхня частина цифр торкається правої сторони (або верхнього правого кута) клітинки, а нижня частина – середини нижньої сторони клітинки;
- у 1-4 класі всі цифри слід писати заввишки в одну клітинку;
- ширина дорівнює приблизно половині висоти цифр;
- цифри 0, 1, 2, 3, 6, 8, 9 пишуться без відриву ручки від паперу;
- навчати каліграфічного написання цифр потрібно за порядком лічби:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0				

Нижче подаємо поелементний склад, зразки і детальне пояснення каліграфічного написання арабських цифр.

Зразки і пояснення написання арабських цифр

Цифра один складається з двох елементів: короткої і довгої прямих похилих ліній.

Починаємо писати цифру трохи вище від середини клітинки, ведемо коротку пряму похилу лінію до правого верхнього кута. Потім, не відриваючи руки, пишемо довгу пряму похилу лінію вниз до середини нижньої сторони клітинки.

Цифра два складається з трьох елементів: верхнього правого заокруглення, довгої прямої похилої лінії та хвилястої горизонтальної лінії.

Починаємо писати цифру вище від середини клітинки. Заокруглюємо вгору праворуч до верхньої сторони клітинки і переходимо в малий правий півовал, що продовжується довгою прямою похилою лінією, яку ведемо вниз до середини нижньої сторони клітинки. Повертаємо праворуч і, не відриваючи руки, уздовж нижньої сторони клітинки пишемо горизонтальну хвилясту лінію до нижнього правого кута клітинки.

Увага! Горизонтальна хвиляста лінія не заходить у нижній правий кут клітинки, а піднімається трохи вище, зрізуючи його і торкаючись правої сторони клітинки.

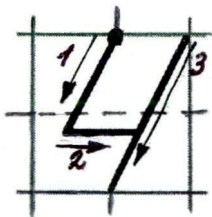
Цифра три складається з двох елементів: верхнього і нижнього малих правих півовалів. Верхній півовал за розміром трохи менший від нижнього.

Починаємо писати цифру, як і цифру 2, вище від середини клітинки. Заокруглюємо вгору праворуч до верхньої сторони клітинки і переходимо в малий правий півовал, що прописується вниз до середини клітинки. Від нього, не відриваючи руки, пишемо вниз більший правий півовал, який, торкаючись середини нижньої сторони клітинки, заокруглюється ліворуч трохи вище від неї.

Увага! Нижній півовал не торкається правої сторони клітинки.

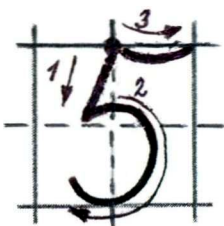
Цифра чотири складається з трьох елементів: короткої прямої похилої лінії, короткої прямої горизонтальної лінії та довгої прямої похилої лінії.

Починаємо писати цифру від середини верхньої сторони клітинки. Ведемо коротку пряму похилу лінію ліворуч, трохи нижче від середини клітинки. Потім, не відриваючи руки, повертаємо різко вправо і пишемо коротку пряму горизонтальну лінію, що не доводиться до правої сторони клітинки. Відриваємо руку і від верхнього правого кута клітинки пишемо вниз довгу пряму похилу лінію до середини нижньої сторони клітинки, торкаючись другого елемента цифри.

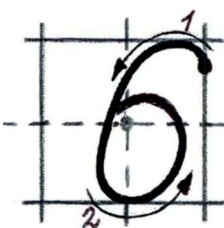
Увага! Коротка і довга прямі похилі лінії мають бути паралельні між собою.

Цифра п'ять складається з трьох елементів: короткої прямої похилої лінії, малого правого півовалу і дугоподібної горизонтальної лінії.

Починаємо писати цифру від середини верхньої сторони клітинки. Ведемо коротку похилу лінію вниз і трохи ліворуч до половини висоти клітинки. Потім, не відриваючи руки, пишемо правий півовал так, щоб він не торкався правої сторони клітинки, доводимо його до середини нижньої сторони й заокруглюємо вгору ліворуч, ближче до нижнього лівого кута. Відриваємо руку і від початку першого елемента цифри ведемо дугоподібну лінію до верхнього правого кута клітинки.

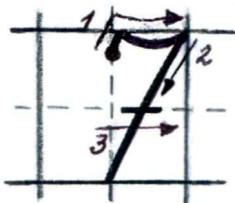
Цифра шість складається з двох елементів: великого лівого півовалу та малого овалу.

Починаємо писати цифру трохи нижче від правого верхнього кута на правій стороні клітинки. Заокруглюємо вгору ліворуч і описуємо великий лівий півовал. Торкнувшись нижньої сторони клітинки, описуємо малий овал, що з'єднується з першим елементом цифри трохи вище і ліворуч від середини клітинки.

Увага! Ширина цифри вгорі та внизу однакова. Малий овал не торкається правої сторони клітинки.

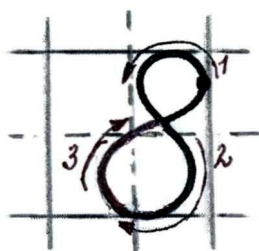
Цифра сім складається з трьох елементів: хвилястої горизонтальної лінії, довгої прямої похилої лінії та короткої горизонтальної прямої лінії.

Починаємо писати цифру трохи нижче від середини верхньої сторони клітинки. Ведемо горизонтальну хвилясту лінію праворуч до верхнього правого кута клітинки. Потім, не відриваючи руки, пишемо вниз довгу пряму похилу лінію до середини нижньої сторони клітинки. Далі відриваємо руку і посередині другого елемента пишемо коротку горизонтальну лінію, симетричну з двох сторін.

Увага! Коротку горизонтальну лінію не доводимо до правої сторони клітинки.

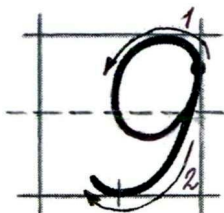
Цифра вісім складається з двох елементів: верхнього і нижнього малих овалів.

Починати писати цифру можна двома способами, як цифру 2 або 6. Верхній півовал переходить у нижній без відриву руки від паперу трохи вище і праворуч від середини клітинки.

Увага! Верхній елемент цифри за розміром трохи менший від нижнього. Нижній малий овал не торкається правої сторони клітинки.

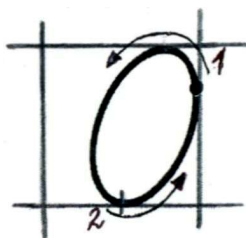
Цифра дев'ять складається з двох елементів: малого овалу і великого правого півовалу. Ширина цифри внизу та вгорі однакова.

Починаємо писати цифру трохи нижче від правого верхнього кута на правій стороні клітинки. Заокруглюємо вгору ліворуч і описуємо малий овал нижче від середини клітинки. Потім, не відриваючи руки, пишемо вниз великий правий півовал так, щоб він торкнувся середини нижньої сторони клітинки, заокруглюючись угору ліворуч.

Увага! Ширина цифри вгорі та внизу однакова. Великий правий півовал не торкається правої сторони клітинки.

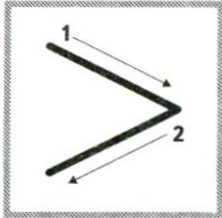
Цифра нуль – це великий овал, похилений праворуч.

Починаємо писати цифру трохи нижче від правого верхнього кута на правій стороні клітинки. Ведемо заокруглення вгору ліворуч, пишемо вниз до середини нижньої сторони клітинки та заокруглюємо вгору праворуч, з'єднуємо з початком написання цифри.

Зразки і пояснення написання арифметичних знаків

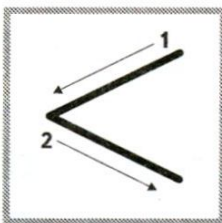
Знак «більше» складається з двох коротких прямих похилих ліній.

Починаємо писати знак, трохи відступивши від верхньої і лівої сторін клітинки. Пишемо вниз праворуч коротку пряму лінію, що трохи не доводиться до правої сторони клітинки і закінчується на середині її висоти. Повертаємо різко вліво і, не відриваючи руки, пишемо вниз другу коротку пряму лінію, що трохи не доводиться до нижньої та лівої сторін клітинки.

Увага! Відстань від початку і кінця написання ліній до сторін клітинки має бути однаковою.

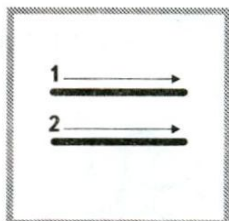
Знак «менше» складається з двох коротких прямих похилих ліній.

Починаємо писати знак, трохи відступивши від верхньої і правої сторін клітинки. Пишемо вниз ліворуч коротку пряму лінію, що трохи не доводиться до лівої сторони клітинки і закінчується на середині її висоти. Повертаємо різко вправо і, не відриваючи руки, пишемо вниз другу коротку пряму лінію, що трохи не доводиться до нижньої і правої сторін клітинки.

Увага! Відстань від початку і кінця написання ліній до сторін клітинки має бути однаковою.

Знак «дорівнює» складається з двох коротких прямих ліній.

Починаємо писати знак, відступивши трохи вище і праворуч від середини лівої сторони клітинки. Пишемо праворуч коротку пряму лінію, що не доводиться до правої сторони клітинки і закінчується трохи вище від середини її висоти. Відриваємо руку і, відступивши трохи нижче і праворуч від середини лівої сторони клітинки, пишемо другу коротку пряму лінію, що так само не доводиться до правої сторони клітинки і закінчується трохи нижче від середини її висоти.

Увага! Лінії мають бути однакової довжини, паралельні верхній і нижній сторонам клітинки.

Знак дії додавання («плюс») складається з двох коротких прямих ліній.

Починаємо писати знак трохи нижче від середини верхньої сторони клітинки. Пишемо коротку пряму лінію вниз, перетинаючи середину клітинки і трохи не доводячи до її нижньої сторони. Відриваємо руку і, трохи відступивши від лівої сторони клітинки, посередині першого елемента пишемо другу коротку пряму лінію, яку трохи не доводимо до середини правої сторони клітинки.

Увага! Короткі прямі лінії перетинаються посередині клітинки і проводяться паралельно її сторонам. Відстань від початку і кінця написання ліній до сторін клітинки має бути однаковою.

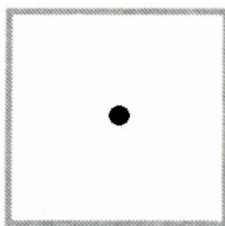
Знак дії віднімання («мінус») – коротка пряма горизонтальна лінія.

Починаємо писати знак, трохи відступивши праворуч від середини лівої сторони клітинки. Ведемо пряму горизонтальну лінію до середини правої сторони клітинки, трохи не дописуючи до неї.

Увага! Відстань до правої та лівої сторін клітинки від початку і кінця написання знака має бути однаковою.

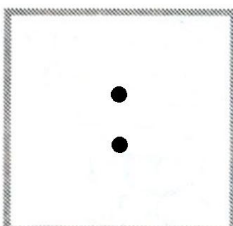
Знак дії множення – крапка.

Пишемо знак дії множення посередині клітинки. Стаavimo ручку на середину клітинки, злегка натискуємо і відриваємо руку від паперу.

Увага! Крапка ставиться одним дотиком до паперу

Знак дії ділення – дві крапки.

Починаємо писати знак дії ділення трохи вище від середини клітинки. Стаavimo ручку трохи вище від середини клітинки, злегка натискуємо і відриваємо руку від паперу. Потім ставимо ручку трохи нижче від середини клітинки, знову натискуємо і відриваємо руку від паперу.

Увага! Крапки ставляться одним дотиком до паперу, симетрично щодо середини клітинки.

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ З АРАБСЬКИМИ ЦИФРАМИ

У процесі первинного ознайомлення учнів початкової школи з арабськими цифрами застосовуються ті самі методи й прийоми, що й під час вивчення нової літери.

Засвоєння каліграфічного письма цифр доцільно здійснювати в такій послідовності:

1. Розглядання демонстраційного зразка друкованої і рукописної цифри, їх порівняння.

2. Встановлення схожості будови цифри з предметами навколишньої дійсності.

3. Аналіз структури нової цифри, порівняння її з вивченими цифрами (визначення складових елементів нової цифри, знаходження спільних елементів нової і вивченої цифр тощо).

4. Показ учителем послідовності написання цифри на дошці з детальним коментуванням (2-3 цифри).

5. Засвоєння конфігурації цифри в процесі застосування різних методичних прийомів письма (в повітрі, на альбомному аркуші паперу, пальчиком на долоні, «сухим пером», обведення «цифри-шершавчика», конструювання цифри з різних матеріалів – паличок, мотузки тощо).

6. Повільне наведення зразка цифри в зошиті за пунктирними лініями.

7. Самостійне написання трьох цифр учнями та перевірка їх учителем.

8. виправлення графічних і технічних помилок, повторне пояснення вчителем (за потреби).

9. Самостійне написання цифри учнями до кінця рядка.

ДОДАТКИ

Правила виправлення помилок у письмових роботах з української мови і математики

ПРАВИЛА ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

Якщо треба замінити слово, словосполучення, речення чи приклад у ході виконання роботи, то те, що підлягає заміні, слід закреслити тонкою горизонтальною лінією, а не брати в дужки, оскільки дужки є пунктуаційним знаком, і далі записати правильно.

*Людина без Батьківщини –
як соловей без ~~чужої~~ пісні.*

Якщо потрібно виправити помилку, учень має закреслити неправильно написану літеру чи цифру навскіс (справа наліво зверху донизу) і замість неї зверху написати потрібну літеру чи цифру.

Борисп~~о~~ль – нев^ів^елике міст^о.

$$69 + 12 = \overset{8}{9}1$$

**Виправлення
(закреслення та поновлення)
написаного роботи ручкою, а не олівцем.**

Вимоги до оформлення письмових робіт з української мови

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ЗОШИТІВ

Між датою і назвою роботи (класна, домашня), між назвою та видом роботи, а також між видом роботи та заголовком рядок не пропускають.

14 травня
Класна робота
Списування
А вже весна

Між кінцевим рядком тексту однієї письмової роботи і початком наступної слід пропускати два робочих рядки (для відокремлення однієї роботи від іншої та для виставлення оцінки).

літали, квіточок шукали.

2 рядки

4 лютого
Класна робота

Записи на новій сторінці зошита учні починають робити з першого рядка. Початок запису тексту і його заголовок виконують на одній сторінці.

Весна
Возтанув сніг. З півдня повертаються
птахи.

Якщо залишаються вільні рядки на сторінці, то їх використовують для виконання інших завдань на розсуд учителя.

Вимоги до оформлення письмових робіт з математики

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ЗОШИТІВ

Між записами дати, назви роботи та її виду у зошитах з математики пропускають одну клітинку.

Між кінцевим рядком завдання однієї письмової роботи і початком наступної в зошитах з математики слід пропускати чотири клітинки. Цифри і літери пишуть у клітинці зошита похило. Кожну цифру, знак і літеру записують в окремій клітинці.

$69 + 12 = 81$

10 кл

8 кл

10 кл

4 кл

14 лютого

Класна робота

Задача 64

Запис математичних завдань слід розпочинати на другій повній клітинці від поля чи згину сторінки зошита.

$69 + 12 = 81$

$69 + 12 = 81$

У 1-4 класах пропонується писати цифри висотою в одну клітинку.

У 1-2 класах писати малі літери висотою в одну клітинку, а в 3-4 класах – 2/3 клітинки. Великі літери в усіх класах пишуть заввишки в півтори клітинки.

1 3 4 5 8

Задача

Задача

Математичні вирази можна розміщувати в рядок або в стовпчик. Між виразами відстань добирають довільно, але з дотриманням симетрії та економії паперу.

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ЗОШИТІВ

Після чисел найменування пишуть скорочено:

• без крапки:

2 мм, 3 см, 4 дм, 5 м;
7 ч, 6 кл, 9 ц, 10 т;
12 сек, 13 хв, 14 год;

• крапка ставиться після скороченого найменування грошової одиниці:

15 грн.; 20 к.

Одиниці швидкості скорочено записують так:

60 м/сек (або 60 м за 1 сек).
12 км/год (або 12 км за 1 год).

Одиниці площі: 23 см², 54 м² (висота цифри 2 біля літери – 1/2 клітинки).

Читається: **23 квадратних сантиметри, 54 квадратних метри.**

Назви предметів біля цифри записують скорочено, за правилами скорочень:

40 в.

10 ябл.

У відповіді до задачі назви предметів пишуть повністю:

у бочку налили 40 відер води.

Після закінчення навчання грамоті вводиться короткий запис відповіді задачі, наприклад:

5 кг цукру; 40 відер води.

Зразки оформлення титульної сторінки зошитів для робіт з української мови і математики

Зошит

для робіт з української мови

учениці 2-А класу

Чернігівської ЗОШ I – III ст. № 29

Шевчук Ірини

Зошит

для робіт з математики

учня 3-А класу

лицею № 15 м. Чернігова

Левченка Юрія

Зошит

для контрольних робіт

з української мови

учениці 4-А класу

Бахмацької ЗОШ I–III ст. № 1

Задорожного Олександра

Увага! Прізвище та ім'я учня/учениці записується в родовому відмінку однини. У кінці запису крапка не ставиться.

**Алфавіт і зразки основних з'єднань букв,
поданих у графічній сітці № 3**

(із зошита Н. Цепочко [15])

Алфавіт	Верхнє з'єднання	Середнє з'єднання	Нижнє з'єднання
А а	Ан ат	Ар аз	Ал ал
Б б	Бі бу	Бо бе	Бя бл
В в	Ву ви	Во вч	Вм вл
Г г	Гн гв	Ге га	Гя гл
Г г	Гв гр	Ге га	Гл гл
Д д	Дю ді	Да дж	Дл дя
Е е	Еж ев	Ед еж	Ем ел
Є є	Єр єю	Єг єч	Єм єл
Ж ж	Жу жи	Жа же	Жл жл
З з	Зв зі	За зб	Зм зл
и	ий	ид	им
І і	Ів ін	Іг іс	Іл ія
І і	Іт ії	Іх із	Ім ія
Ї ї	Їм їт	Їо їє	Їм їл
К к	Кв кр	Ка ке	Кл кя
Л л	Лу лл	Ле ло	Ля лл
М м	Мі мм	Ма мо	Мл мя

Алфавіт	Верхнє з'єднання		Середнє з'єднання		Нижнє з'єднання	
Нн	Ну	нт	На	нд	Ня	нл
Оо	От	ок	Ос	оч	Ол	ол
Пп	Пу	пи	Пе	па	Пя	пл
Рр	Рв	рж	Ра	рж	Ря	рл
Сс	Сн	св	Се	сх	Сл	ся
Тт	Тв	тр	Та	тч	Тя	тл
Уу	Ун	ум	Ус	уб	Ул	ул
Фф	Фі	фр	Фе	фа	Фя	фл
Хх	Хи	хр	Ха	хо	Хл	хя
Цц	Цв	ці	Це	цо	Ця	цл
Чч	Чи	чу	Че	ча	Чл	чл
Шш	Шж	ші	Ша	шо	Шл	шл
Щщ	Щу	щі	Що	ще	Щл	щл
Ь		ьн		ьо		ья
Юю	Юш	юн	Юх	юд	Юл	юл
Яя	Ян	ял	Яд	ял	Ял	яя

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Від А до Я. Від 1 до 10 : навч. посіб. для студентів вищих пед. навч. закл. / укладач : Г. С. Демидчик. Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. 52 с.
2. Каліграфія : програма з каліграфії та метод. реком. до неї / уклад. В. А. Трунова. Київ : СМІЛ; Ізмаїл, 2005. 64 с.
3. Кирей І. Ф., Трунова А. В. Методика викладання каліграфії : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1994. 196 с.
4. Методика навчання каліграфії : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., доп. та перероб. / укладач С. М. Паршук. Миколаїв : СПД Румянцева, 2017. 124 с.
5. Методика навчання каліграфії в сучасній початковій школі : навч. посіб. для вчит. почат. класів, викладачів і студ. ВНЗ I–IV рівнів акредитації / Н. М. Боднар, О. Ю. Прищепа, В. А. Трунова, І. В. Цєпова, М. І. Чабайовська ; за ред. В. А. Трунової. Харків : Ранок, 2017. 464 с. (Учителю початкових класів).
6. Наумчук В. І., Наумчук М. М. Навчаємо писати літери : навч.-метод. посіб. для вчителів почат. класів, вихователів дит. садків, студ. пед. закл. Тернопіль : Астон, 2012. 196 с.
7. Палійчук О. М. Методика навчання каліграфічного письма : навч. посіб. 2-ге вид. Чернівці : Букрек, 2015. 343 с.
8. Прищепа О. Ю. Навчання письма в 1 класі : метод. посіб. для вчителя. Київ : Освіта, 2012. 192 с. – (Учителю початкових класів).
9. Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських та російських букв та їх з'єднань / Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 18 липня 2003 р. (протокол №8/2-19). *Початкова школа*. 2004. № 1. С. 12–15.
10. Сугейко Л. Г. Каліграфія : навч.-метод. посіб. для здобувачів ступеня вищ. освіти «бакалавр» спец. 6.010102 «Початкова освіта». Херсон : Стар, 2015. 146 с.
11. Цєпова І. В. Виховання гуманної творчої особистості першокласника на уроках навчання письма : презентація до вебінару. URL: https://pt.slideshare.net/e-ranok_2010/ss-36012863

12. Цєпова І. В. Зразки каліграфічного написання літер і цифр для 1 класу з методичними рекомендаціями. Харків : Ранок – Наочні посібники, 2011. 16 с. + додаток (20 окремих арк.) у комплекті.
13. Цєпова І. В. Методи і прийоми навчання письма: історія і сучасність. *Науковий огляд*. 2015. № 8 (18). С. 1–11. URL: <http://oaji.net/articles/2015/797-1445617539.pdf>
14. Цєпова І. В. Специфіка використання методу Карстера у формуванні навички письма в учнів сучасної початкової школи. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2610/1/Цєпова%20І.%20В.%20Специфіка%20використання%20методу%20Карстера%20.pdf>
15. Цєпочко Н. Л. Абетка каліграфії. Крок 2 : зошит для учнів початкової школи. Харків : Ранок, 2012. 32 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ГІГІЄНИЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА...5	
Постава учнів під час письма	5
Уміння тримати ручку	6
Уміння розміщувати зошит на парті.....	7
Специфіка формування навички письма в ліворуких дітей.....	8
РОЗЛІНОВКИ ЗОШИТІВ.....	11
МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА	13
Методи навчання каліграфічного письма	13
Прийоми навчання каліграфічного письма.....	20
НАПИСАННЯ РУКОПИСНИХ БУКВ УКРАЇНСЬКОГО АЛФАВІТУ І РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ.....	24
Основні й додаткові елементи рукописних букв українського алфавіту	24
Технічні характеристики форми рукописних букв українського алфавіту	31
Особливості написання і зразки малих літер українського алфавіту	34
Особливості написання і зразки великих літер українського алфавіту	48
Основні типи і способи з'єднань літер українського алфавіту	65
Зразки та пояснення написання розділових знаків і апострофа .	69
МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ РУКОПИСНОЮ БУКВОЮ НА УРОЦІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ...71	
Алгоритм вивчення нової рукописної букви	71
Алгоритм запису складів (буквосполучень) із новою буквою	72
Алгоритм запису слів із новою буквою.....	72
Алгоритм запису речень із новою буквою	73

НАПИСАННЯ АРАБСЬКИХ ЦИФР І АРИФМЕТИЧНИХ ЗНАКІВ.....	74
Основні елементи арабських цифр	74
Технічні характеристики арабських цифр	74
Зразки і пояснення написання арабських цифр	75
Зразки і пояснення написання арифметичних знаків	78
МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ З АРАБСЬКИМИ ЦИФРАМИ	80
ДОДАТКИ.....	81
Правила виправлення помилок у письмових роботах з української мови і математики.....	81
Вимоги до оформлення письмових робіт з української мови.....	82
Вимоги до оформлення письмових робіт з математики	83
Зразки оформлення титульної сторінки зошитів для робіт з української мови і математики.....	85
Алфавіт і зразки основних з'єднань букв, поданих у графічній сітці № 3.....	86
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.....	88

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
КАЛІГРАФІЧНОГО ПИСЬМА
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Навчальний посібник
для студентів денної та заочної форм навчання
педагогічних закладів вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта

Упорядник
Янко Наталія Олексіївна

Верстка та макетування *О. І. Полковник*

Комп'ютерний набір *Н. О. Янко*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 11.01.2021 р. Формат 60×90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 5,35. Обл.-вид. 4,77.
Наклад 100 прим. Зам. № 941.
Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т. Г. Шевченка.
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
тел. 65-17-99. nuchk.tipograf@gmail.com